

لغزای

غلام مرتضیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

لغراں

غلام مرتضیٰ

حسنِ اکبر فیصل آباد

جملہ حقوق بحق شاعر محفوظ ہیں

کتاب: لغراں
لکھاری: غلام مرتضیٰ
کمپوزنگ: ماجد حسین
نظر ثانی: ڈاکٹر محمد ایوب
ترجمین و سرورق: عارف حسین عارف
موبائل نمبر: 0300-7278940
اہتمام: حسن ادب، فیصل آباد
سال اشاعت: 2022ء
تعداد: 500
قیمت: 300 روپے

ARI ID: [1688708616775](#)

laghraan

By

Ghulam Murtaza

March 2022

چڑھاوا

جنت واسی ڈاکٹر محمد سعید نون
جیہناں نال گزریا وقت حیاتی دا بہترین وقت سی
رب اوہناں دے درجات بلند فرمائے

حمدِ باری تعالیٰ

(احسانِ دانش)

تری حمد میں کیا کروں اے خدا
مرا علم کیا ہے ، مری فکر کیا
میں ہوں بے خبر تو خبیر و علیم
میں حادث ہوں اور ذات تیری قدیم
مکان ہے ترا لامکان ہے ترا
زمین ہے تری آسماں ہے ترا
تجھبی سے صبا ہے تجھبی سے سموم
زمین پر ہیں گل آسماں پر نجوم
ضیائے رُخِ زندگی تجھ سے ہے
جہاں بھی ہے رخشندگی تجھ سے ہے
محیطِ دو عالم ہے قدرت تری
ہے کثرت کے پردے میں وحدت تری
ترے زمزمے آبشاروں میں ہیں
تری عظمتیں کوہساروں میں ہیں
تری حمد میں کیا کروں اے خدا
مرا علم کیا ہے ، مری فکر کیا

نعتِ رسول مقبول ﷺ

(عاصم گیلانی)

ان کی رضا پہ جو بھی رضامند ہو گئے
مقبول بارگاہِ خداوند ہو گئے
اٹا جو سیلِ اشک تو پلکوں کو سی لیا
گویا گہرِ صدف میں نظر بند ہو گئے
آزاد ہو گئے غمِ روزِ حساب سے
جو لوگ ان کے لطف کے پابند ہو گئے
سارے جہاں کے دردِ سمٹ کر بصدِ نیاز
ان کی قبائے پاک کے پیوند ہو گئے
اس آستانِ پاک کا اللہ رے فیضِ عام
جو دل زدہ بھی آ گئے خورسند ہو گئے
آقا کے در سے ان کو ملی منزلِ مراد
جن پر نشاطِ زیست کے در بند ہو گئے
ان کی رضا پہ جو بھی رضامند ہو گئے
مقبول بارگاہِ خداوند ہو گئے

ویروا

7	مڈھلی گل ❖
﴿ پہلا حصہ ﴾	
09	سلطان باہوشخصیت تے فن ❖
16	حضرت ابوانیس محمد برکت علی قدس سرہ العزیز ❖
30	پنجابی دی کلاسیکی شاعری ❖
43	علی حیدر ملتانی فن تے فکر ❖
48	لوک گیت ❖
52	بولیاں ❖
﴿ دوجا حصہ ﴾	
57	دھوکہ ❖
59	تلاشی کوٹ دی ❖
62	نویں قیص ❖
67	پنجواں شکار ❖
71	سرونہہ دے پھل ❖
77	حق دی گل ❖
81	مقدراں دی کھیڈ ❖
86	سدھراں ماری ❖
89	فلمیریا ❖
94	سوچن دیاں گلاں ❖

مڈھلی گل

آکھیا جاندا اے کہ حیاتی وچ ترقی کرن لئی کسے سیانے بندے دی لوڑ ہوندی اے۔ جو تہانوں حیاتی دے رستے دیاں اوکڑاں توں جانوں کروا کے تہاڈی آگوائی کر سکے۔ میرے نال وی حیاتی وچ کجھ انج ای ہويا۔ میرا تعلق ضلع مظفر گڑھ دے اک پنڈے ۱۶۴ ایم۔ بی نال اے۔ دسویں کرن پچھوں مظفر گڑھ کالج وچ داخلہ لیا، پرائنٹریس پاروں نہ کر سکیا کہ ہاسٹل دی سنگت نے صرف ہاسٹل انجوائے کرن دتا۔ پڑھائی ول دھیان گھٹ ای رہیا۔ پرائس حیاتی دا ایہہ فائدہ ہويا کہ ادب نال میری دلچسپی ودھی۔ کیوں جے کالج پرتن مگروں سنگی دوہڑے آکھدے ہوندے سن یاں فیر کوئی گیت گاؤندے سن۔ پہلاں پہل ایہہ کم چنگا نہ لگا۔ فیر ہولی ہولی شاعری وچ دلچسپی ودھی تاں سرائیکی دے کئی شعرزبانی یاد ہو گے۔ ایہو اوہ ویلا سی جدوں میں وی شاعری نوں منہ مارنا شروع کیتا۔ پر چھیتی ای احساس ہو گیا کہ ایہہ میرے وس داروگ نہیں۔ پر طبیعت کجھ نہ کجھ لکھن نوں کر دی سی۔ ایس لئی ماڑی چنگی کہانی لکھنا شروع کیتی۔ پر سبناں ولوں اسارو ہنگارا نہ ہوون پاروں میں ایہہ کم چھڈ دتا۔ ایس پچھوں میں کم کار لئی فیصل آباد آ گیا۔

فیصل آباد مڑ پڑھن دامن کیتا تے ایس دوران ڈاکٹر محمد ایوب ہوراں نال ملاقات ہوئی۔ اوہناں پڑھائی وچ مدد کرن دے نال نال میرے شوق دی وی حوصلہ افزائی کیتی۔ جس پاروں ایہہ کجھ مضمون تے کہانیاں اپنے قلمی شوق دی پلوٹھی دی لکھت ”لگراں“ دے روپ وچ پیش کر رہیا آں۔ تہانوں میری ایہہ لکھت کیوں دی لگی اپنی رائے ضرور دینا۔

میں شکر گزار آں اشرف اشعری ہوراں دا کہ اوہناں لکھت بارے اپنی قیمتی رائے دے کے مینوں اگا نہہ ودھن دی ہلہ شیری دتی۔ رب اوہناں نوں تندرستی والی زندگی عطا کرے۔

سلطان باہو - شخصیت تے فن

جہاں شاعراں نے پنجابی شاعری نوں اپنے اظہار دا وسیلہ قرار دتا۔ اوہناں دی ابتدا پاک پتن والے بابا فرید گنج شکر نے کیتی تے پھیر اوہناں دی دسی ہوئی راہ تے بہت سارے چل پئے جہناں وچوں اک ناں سلطان باہو داوی اے۔

سلطان باہو دے ابیات ول نظر مارنے آن تے ایہناں دی مٹھی تے من کچھویں زبان دے نال نال ایہناں دی سرمدی کیفیت پڑھن والے نوں اک انوکھی جیہی روحانی کیفیت توں دوچار کردی دکھالی دیندی اے۔ ایس دی وجہ جان لئی ساہنوں سلطان باہو دی حیاتی اتے اک اجمالی جیہی نظر پانی پوے گی۔

سلطان باہو شورکوٹ ضلع شورکوٹ جھنگ دے اک پنڈ ”اعوان ۱۰۳۹ ہجری مطابق ۱۶۲۸ء نوں پیدا ہوئے تے ۱۱۰۶ ہجری نوں ۶۳ ورہیاں دی عمر وچ وصال فرمایا آپ دے والد حضرت بازید بڑے متقی، عالم تے حافظ قرآن ہون دے نال نال مغل فوج دے چنگے عہدے دار سن۔ آکھیا جاندا اے کہ اوہناں دی بہادری پاروں شاہ جہان نے شورکوٹ ضلع جھنگ دے نیڑے اک پنڈ ”قہرگان“ وچ کوئی ۵۰ ہزار روگھے زمین دتی۔ آپ دی مڈھلی تربیت وچ اوہناں دی والدہ دا زیادہ ہتھ اے۔ ظاہری تعلیم توں بعد آپ نے والدہ دی اجازت نال حضرت حبیب اللہ قادری دی بیعت کیتی تے اوس توں بعد عبدالرحمن قادری ہو راں کول دلی جا کے سلوک دیاں منزلاں طے کیتیاں تے تصوف دی تعلیم حاصل کیتی۔

شاعری

ڈاکٹر لاجپت رام کرشن اپنی کتاب ”پنجابی دے صوفی شاعر“ وچ لکھیا اے۔ ”باہو دی

شاعری بڑی سادہ تے سدھے سٹائل دی اے۔ ایہدا اک اپنارنگ اے۔ جیہڑا مڈھ شاعر دے خیالاں اتے اے۔ ایہدے اندر کسے قسم دی بناوٹ نہیں۔ ہک ہور گل ایہہ اے کہ باہو بڑے پاک صاف انسان سن۔ اینہاں اندر انسانی پیہار گنھ گنھ کے بھریا ہویا اے۔“

سلطان باہو صوفی درویش تے ولی اللہ سن تے اک شاعر دی حیثیت نال وی بڑا اچار تہہ رکھدے نیں۔ صوفی شاعراں دے کلام وچ سچے عشق دی تڑپ، حب رسول، دنیا توں بیزاری، آخرت دا ڈر، توحید تے پکا ایمان، مرشد دا ادب، اسے قسم دے مضمون ملدے نیں۔ ایہہ گلاں باہو کلام وچ بڑے سوہنے انداز وچ ملدیاں نیں۔ اینہاں وی دو جے صوفی شاعراں وانگوں شاعری نوں دینی تبلیغ تے نیکیاں دی پرچار دا ذریعہ بنایا ساری عمر لوکاں نوں نیکی تے اخلاق دی تعلیم دتی۔

عشق

محبت دی اوس منزل نوں عشق آکھیا جاندا اے جتھے اپڑ کے اک سچے عاشق نوں محبوب دی ذات دے سوا ہور کچھ دکھالی نہیں دیندا۔ باہو آکھدے نیں کہ ظاہر عشق تے ہر کوئی کردا اے پر دلوں عشق کوئی کوئی کردا اے۔ انج تے عاقل، فاضل، عالم، بادشاہ تے فقیر عشق کردے نیں پر اوہناں وچوں سچا عشق کون کردا اے ایہہ بہت گھٹ لوکی جاندے نیں، عشق اصل وچ اوہو اے جیہڑا دل دی ڈونگھائی توں کیتا جائے۔

عشق دی بازی ہر جا کھیڈی شاہ گدا سلطاناں ہو
عالم فاضل عاقل دانا کر دا چا حیراناں ہو
تنبو ٹھوک لتھا وچ دل دے چاء جوڑیں خلوت خاناناں ہو
عشق امیر فقیر منیندے باہو کیا جانے لوک بیگاناں ہو

مرشد

اوہ بندہ جیہڑا مرید دی بانہ پھڑ کے سلوک دیاں منزلاں پار کر دیوے تے نالے راہ دیاں اوکڑاں تے مشکلاں بارے وی دسدا جاوے فیروہناں اوکڑاں توں پلا بچاون تے اوہناں اتے قابو پاوون دے ڈھنگ وی سمجھاؤندا جاوے۔ تصوف دی اصطلاح وچ اجیہے بندے نوں مرشد، راہنما، ہادی، پیر تے شیخ آکھیا جاند اے۔ سلطان باہونے اپنے کلام وچ مرشد نوں بڑی اہمیت دتی اے۔ تے دسیا اے پئی مرشد اوہ ذات اے جیہڑی سالک دے من وچ اللہ دی محبت پیدا کر دی اے۔

الف اللہ چنے دی بوٹی میرے من وچ مرشد لائی ہو
 نفی اثبات دا پانی ملیا ہر رگے ہرجائی ہو
 اندر بوٹی مشک مچایا جان پھلن تے آئی ہو
 جیوے مرشد کامل باہو جیسیں ایہہ بوٹی لائی ہو

وحدت الوجود دا ذکر

سلطان باہو وحدت الوجود دے قائل سن۔ ڈاکٹر سرفراز حسین قاضی اوہناں دے عقیدے وحدت الوجود دے بارے لکھدے نیں۔ ”حضرت سلطان باہو ہوری وی وحدت الوجود ول ای جھکے ہوئے لبھدے نیں۔ توحید دے علم بردار۔ اللہ پاک دی موجودگی تے باقی ہر شے دا غیر موجود ہونا اوہناں کول لبھد اے حضرت بابا فرید ہوراں تے حضرت سلطان باہو ہوراں وچ اک بنیادی فرق ایہہ وے کہ بابا فرید کائنات نوں وی اہم سمجھدے نیں۔“

سلطان باہو دے وحدت الوجود دے تصور وچ اوہ کائنات دے ہر ذرے وچ رب نوں دیکھدے نیں۔ ایہتھوں تیک پئی اوہ اپنی ذات وچ وی رب دا جلوہ دیکھدے نیں۔ تے اوس

دے جلوپاں سامنے اپنی ذات دی نفی ویکھدے نیں۔

وحدت دا دریا الہی جتھے عاشق لیندے تاری ہو
 مارن بٹیاں کڈھن موتی آپو اپنی واری ہو
 در یتیم وچ لئے لشکارے جیوں چن لاٹاں ماری ہو
 سوکیوں نہیں حاصل بھر دے باہو جیہڑے نوکرنیں سرکاری ہو

دنیا توں بیزار

سلطان باہونے اپنے کلام راہیں ایس دنیا توں بیزاری دا اظہار کیتا اے اوہ فرماندے نیں
 کہ دنیا اک اجیہی شے اے جو بندے دے پاکیزہ من اندر لو بھ، لالچ، نفرت، کرودھ تے موہ مایا
 پیدا کردی اے۔ حدیث وچ اے ”دنیا وی محبت ایمان نوں ایس طرح کھا جاندی اے جس طراں
 لکڑیاں نوں اگ کھا جاندی اے“ ایسے لئی سلطان باہو ہوراں دنیا توں نفرت دا اظہار کردے
 ہویاں دنیا نوں ناپاک عورت نال تشبیہ دتی اے۔

الف ایہہ دنیا زن حیض پلیتی ہرگز پاک نہ تھیوے ہو
 جین فقر گھر دنیا ہووے لعنت اس دے جیوے ہو
 حب دنیا دی رب تھیں موڑے ویلے فکر کچھوے ہو
 سہ طلاق دنیا نوں دیئے جے باہو سچ پچھوے ہو

نفس کشی دا سبق

حیاتی دانتب العین لوکاں نوں برائی دے رستے توں روکنا تے نیکی دے رستے ول بلانا
 ہونا چاہیدا اے۔ باہو فرماندے نیں کہ دنیا وی چاہت توں چھٹکارا تاں ای حاصل ہو سکدا اے

جے بندہ خود غرضی تے نفسا نفسی ولوں مکھ موڑ لوے۔

خود نفسی چھڈ ہستی جیہڑے لاه سروں سبھ بھارے ہو

مویاں باجھ نہیں حاصل تھیندا باہو توڑے لکھاں سانگ اتارے ہو

بے عمل عالم نوں تنقید

سلطان باہونے بے عمل عالم نوں رج کے تنقید دا نشانہ بنایا اے اصل مقصد اوہناں دیاں

خامیاں دی نشاندہی کرنا اے تاں جے ایہہ لوک اپنی اصلاح کر سکن اوہ ابیات وچ ساہنوں اوس

دور دے عالماں دے رویے بارے وی دسدے نیں:

پڑھ پڑھ عالم کرن تکبر حافظ کرن وڈیائی ہو

گلیاں دے وچ بھرن نمانے وتن کتاباں چائی ہو

جتھے دیکھن چنگا چوکھا اوتھے پڑھن کلام سوائی ہو

دوہیں جہانیں سوئی مٹھے باہو جہیاں کھادی وچ کمائی ہو

عورت ولوں اطہار

ہندی تے پنجابی شاعری وچ عشق دا اطہار ہمیشہ عورت ولوں ہوندا اے۔ ساڈے ساری

صوفی شاعری وچ ایہ روایات بڑی بھرویں اے۔

میں کوچھی میرا دلبر سوہنا میں کیکر اوس نوں بھاواں ہو

ویہڑے ساڈے وڑ دا ناہیں پئی لکھ وسیلے پاواں ہو

نہ میں سوہنی نہ دولت پلے کیوں کر یار مناواں ہو

ایہہ دکھ ہمیشہ رہسی باہو روندڑی ہی مرجاواں ہو

باہوتے اقبال دی فکری سانجھ

تاریخ گواہ اے پئی زمانے دی ٹوردے نال نال تہذیب بدلدی رہندی اے۔ پراوہ گل جیہڑی شاعر دے مونہوں نکلے جیکراوہ اوس دے دل دی واج اے تاں اوس دی اہمیت ہر زمانے وچ برقرار رہے گی۔ ایہو وجہ اے کہ سلطان باہوتے علامہ اقبال نے شاعری نری پری دل خش کرن لئی تے داد حاصل کرن لئی نہیں کیتی۔ سگوں اوہناں دے سامنے اک ٹھوس پروگرام سی جیہڑا قدرت نے اوہناں دے ذمے لایا سی اوہ کم سی اپنے معاشرے نوں سنوارن دے اوہدیاں برائیاں دور کرن دے، ستے پئے لوکاں نوں جگاؤن دے، اوہناں نوں خامیاں دسن داتے ترقی دی راہ دسن دے۔ باہو اپنے دور دے ملوانیاں بارے لکھدے نیں۔

حافظ حفظ کر کرن تکبر ملا کرن وڈیائی ہو
ساون ماہ دے بلدلاں وانگوں پھرن کتابوں چائی ہو
جتھے ویکھن چنگا چوکھا اوتھے پڑھن کلام سوائی ہو
اوہ دو نہیں جہانیں مٹھے باہو جہناں کھاہدے ویچ کمائی ہو
علامہ اقبال اجیہے لوکاں دی تعریف انج کردے نیں:

یہی شیخ حرم ہے جو چرا کر بیچ کھاتا ہے
گلیم بوذر و دلیق اولیس و چادر زہرا
باہو اپنی قوم نوں غفلت انج جگاؤندے نیں:

توں وی جاگ نہ جاگ فقیرا لوڑیں انت جگایا ہو
اکھیں میٹیاں نال دل جاگے، جاگے جاں مطلب پایا ہو

ایہہ نکتہ جاں پختہ کیتا ، تاں ظاہر آکھ سنایا ہو
میں تاں بھلی ویہندی ساں باہومینوں مرشد راہ دکھایا ہو
ذرا اقبال دارنگ وکھو۔

دل بیدار فاروقی ، دل بیدار کراری
میں آدم کے حق میں کیمیا ہے دل کی بیداری
دل بیدار پیدا کر دل خوابیدہ ہے جب تک
نہ تیری ضرب ہے کاری نہ میری ضرب ہے کاری
عالم تے عاشق دافرق باہوانج بیان کردے نیں:

پ پڑھ پڑھ علم ہزار کتاباں عالم ہوئے بھارے ہو
اک نگاہ بے عاشق ویکھے لکھ ہزاراں تارے ہو
اک حرف عشق دا نہ پڑھے جانن بھلے پھرن وچارے ہو
لکھ نگاہ بے عالم ویکھے کسے نہ کدھی چاہڑے ہو
علامہ اقبال ایس فرق داویروانج کردے نیں:

گلا تو گھونٹ دیا اہل مدرسہ نے تیرا
کہاں سے آئے صدا لا الہ الا اللہ

مختصر سوانح حیات بانی و تاجدار دارالاحسان حضرت ابوانیس محمد برکت علی قدس سرہ العزیز

ولادت باسعادت

آپ کا نام محمد برکت علی کنیت ابوانیس اور لقب باواجی سرکار ہے۔ آپ بروز جمعرات 27 ربیع الثانی 1329ھ بمطابق 27 اپریل 1911ء برہمی ضلع لودھیانہ میں دھاریوال جٹ خاندان میں پیدا ہوئے۔ والد ماجد کا اسم گرامی نگاہی بخش اور والدہ محترمہ جنت بی بی تھیں۔ آپ کا مادرزاد ولی تھے۔ آپ کی والدہ نیک خاتون تھیں جو حضور اقدس ﷺ پر کثرت سے درود بھیجا کرتیں والد ماجد بھی نہایت صالح اور صوم و صلوة کے پابند تھے فوج میں ملازم تھے آبائی پیشہ کھیتی باڑی تھا اہل اللہ سے محبت اور خدمت ان کا وطیرہ تھا۔ اکثر ایک مجذوب کی خدمت میں حاضری دیتے جس نے شادی سے بھی قبل آپ کی آمد کی خوشخبری ان الفاظ میں دے دی تھی۔

نگاہیا تیری قسمت میں کچھ نہیں البتہ تیرے ہاں ایک لڑکا ہوگا بڑا زبردست یہ پیشن گوئی آپ کی ولادت باسعادت سے پوری ہوئی۔ آپ کے دادا کے دادا باباجی وندوشاہ درویش الوری بھی صاحب حال بزرگ تھے۔ دریائے ستلج کے کنارے (وندے) رہا کرتے۔ اسی مناسب سے وندوشاہ کہلائے ان کا مزار صدرملیک نامی گاؤں میں ہے۔ والد ماجد برہمی میں والدہ ماجدہ آدھی کوٹ ضلع خوشاب میں محواستراحت ہیں۔

بچپن

آپ کی طبیعت بچپن ہی سے نیکی کی طرف راغب تھی۔ سنجیدہ طبیعت اور خلوت پسند تھے۔

قرآن کریم کی تعلیم اپنے گاؤں سے حاصل کی۔ پھر مروجہ تعلیم کے لیے ہلوڑہ جانے لگے۔ گاؤں کی پہلی مسجد کی تعمیر کی سعادت بھی آپ کے حصے میں آئی۔ آپ کا زیادہ وقت وہیں تلاوت قرآن کریم اور ذکر و فکر میں گزرتا۔

خانگی زندگی:

سولہ سال کی عمر میں آپ کی شادی کردی گئی زوجہ محترمہ کا نام برکت بی بی تھا جو نہایت سادہ طبیعت نماز روزہ کی پابند اور خدمت گزار تھیں ان کو سرکار نے مخدومہ دارالاحسان کے لقب سے نوازا ان کے بارے میں شہ ولایت حکیم سید امیر الحسن صاحب سہارنپوری نے فرمایا حضور اقدس ﷺ کے صحابہ کرام میں جو مقام ابو طلحہ کی بیوی کا تھا میرے مریدوں میں وہی مقام برکت بی بی کا ہے۔

ان کے لطن سے سے آپ کی پانچ بیٹیاں اور دو بیٹے پیدا ہوئے ایک بیٹا کم سنی ہی میں فوت ہو گیا دوسرا بیٹا 45 سال کی عمر میں چار بچے چھوڑ کر مالک حقیقی سے جا ملا۔ تین بیٹیاں بھی وفات پا چکی ہیں۔ دو بیٹیاں مع اہل و عیال حیات ہیں۔ ماشاء اللہ مخدومہ دارالاحسان کی قبر سالار والادارالاحسان میں ہے جہاں ایک بیٹا اور بیٹی بھی انہی کے پہلو میں مدفون ہے۔

فوج میں شمولیت:

آپ کے والد ماجد کی خواہش تھی کہ میرا بیٹا بھی میری طرح فوج میں شامل ہو اور بڑا افسر بنے جب اسی خواہش کے اصول کی خاطر 9 اپریل 1930ء کو بابا اکریروالانے سفارش کی اور صوبیدار پاکھر سنگھ راجو آ نہ فوج میں بھرتی کروانے کے لیے لے کر گئے تو عجیب بات ہوئی کہ کسی بھی میڈیکل ٹیسٹ وغیرہ کے بغیر کیپٹن ڈاکٹر ایم این کھنہ نے دیکھتے ہی سلیکٹ کر لیا ابتداء میں آپ بوئے کمپنی کے لیے موزوں سمجھے گئے بعد میں انڈین آرمی اسپیشل ایجوکیشن کورس پاس کر کے

وائی کیڈٹ منتخب ہوئے اور آپ کے کور کمانڈر جنرل وچ آپ کی باوقار شخصیت کے بڑے مداح تھے اور آپ کو اپنا دوست گردانتے عام نوجوانوں میں بھی آپ کے ظاہری حسن اور نیک نفسی کے چرچے عام تھے۔ ملازمت کا زیادہ عرصہ رڑ کی چھاؤنی میں گزرا وہاں کا کور کمانڈر نظم و ضبط کی پابندی اور پیشہ ورانہ فرائض کی بجا آوری کی بدولت آپ سے بہت خوش تھا وہ آپ کی سیرت و کردار کی مثالیں دیا کرتا اور نہ صرف عزت سے پیش آتا بلکہ آپ کی تقلید میں رمضان المبارک کا پورا مہینہ دن کے وقت کھانے پینے سے باز رہتا۔

سیرت و کردار:

آپ صوم و صلوة کی پابندی کے ساتھ ساتھ ہمہ وقت ذکر الہی میں مستغرق رہتے۔ خود فرمایا کہ وہ انگریزی راج میں ایک کور کمانڈر کے اہلمد تھے۔ انتہائی مصروفیت اور بے پناہ ذمہ داری کے باوجود بلاناغہ ہر روز نیم روز سے پہلے گیارہ ہزار مرتبہ اسماء الحسنیٰ اور نیم روز کے بعد بارہ ہزار مرتبہ اسماء النبی ﷺ باقاعدگی سے پڑھا کرتے۔

رڑ کی کینٹ میں قیام کے دوران روزانہ پیدل پیراں کلیئر شریف حاضری دیتے افسران بالا اس امر سے آگاہ تھے مگر وہ کبھی مزاحم نہ ہوئے بلکہ جنرل وچ نے کہا کیسی عمدہ بات ہے کہ آپ پیراں کلیئر شریف جاتے ہو کجریوں کے بازار نہیں جاتے۔

آپ روز ازل سے اللہ کے سپاہی تھے مگر جب حالات نے آپ کو انگریز فوج کا سپاہی بنا دیا تو آپ نے فوج ڈسپلن کی مکمل پابندی کی۔ آپ کی باوقار شخصیت کے متعلق کور کمانڈر ہر تین ماہ بعد جنرل ہیڈ کوارٹر میں یہ رپورٹ بھیجتا کہ برکت علی ہماری انڈین فوج کا سب سے باکمال اور باکردار فرد ہے۔ آپ فرماتے تیرے لیے یہ ضروری ہے کہ تو گھڑی کی طرح چلے تیری چابی کبھی بند نہ ہو اور تو کبھی نہ رُکے اور نہ تجھے کوئی روک سکے اور تیرے لیے یہ بھی ضروری ہے کہ تو بہ نہ کرے

اور یہ نہ کرے اور یہ نہ کرے۔

بیعت طریقت:

آپؐ نے شاہ ولایت حکیم امیر الحسن سہارنپوریؒ کے ہاتھ پر 9 ربیع الثانی 1363ھ بروز جمعرات پیران کلیئر شریف میں بیعت فرمائی۔ حکیم صاحبؒ نے فرمایا میری کمر دباؤ جب آپؐ نے کمر دبائی تو کہا:

پنجابی سے لی تھی اور پنجابی کو دے دی

جس کی قسمت میں تھی وہ لے گیا

واضح رہے کہ حکیم صاحب کے پیر حضرت قادری شاہ عبدالکریم تصر بور شریف ضلع سرگودھا کے رہنے والے تھے۔ حکیم صاحب آپؐ سے نسبت شفقت فرماتے۔ اکثر مراچا ند کہہ کر پکارتے، بلانا ہو تو کسی کو کہہ دیتے اے فوج والے کو بلاؤ حکیم صاحب نے فرمایا اگر تو پیر ہوتا تو ستلج سے لے کر اٹک تک کوئی اور پیر نہ ہوتا۔

فوج سے سبکدوشی:

آپؐ اگر فوج میں رہتے تو جرنیل کے رینک تک جاسکتے تھے لیکن آپؐ نے ہر چیز پہ لات مار کر اللہ کا فقیر بننا پسند کیا۔ ٹھاٹھ باٹھ اور افسرانہ طرز زندگی پر فقر، درویشی کو ترجیح دی اور حضور اقدس ﷺ کے اس سعید رشید منزل پہ گامزن ہونے کے لیے 22 جون 1954ء بمطابق 1 رجب المرجب 1364ھ فوج سے کنارہ کشی اختیار کر لی۔

آپؐ نے خود فرمایا یہ سعید و رشید منزل حضور اقدس ﷺ کی سنت مطہرہ کی عین اتباع کی منزل ہے۔

آپؐ نے سرکاری وردی بدن سے اتار کر کریتہ شلوار پہن لی اور اعلان کر دیا کہ یہ بندہ اب

انگریزی حکومت کا ملازم نہیں رہا اللہ کے در کا فقیر ہے۔ حکومت جو بھی سلوک مجھ سے کرے گی تیار ہوں۔ میں نے اپنا کورٹ مارشل خود کر لیا ہے اور سزائیں قبول کر لیں۔

گولی، عمر قید، بارہ پتھر

اس فیصلہ پر سبھی انگشت بدنداں تھے کیونکہ جنگ دوم کا زمانہ تھا۔ اتحادیوں کو ایک ایک سپاہی اور افسر کی اشد ضرورت تھی ان حالات میں ایک انتہائی ذمہ دار عہدہ پر فائز افسر کا فوج سے مستعفی ہونا اپنی جان سے کھیلنا تھا۔ فوج کے افسران نے دلجوئی، سہولت اور مروّت کا ہر حربہ آزما یا مگر آپ اپنی بات سے نہ ٹلے بلا آخر بہت سے مراحل طے کر کے اپنے مقصد میں کامیاب ہو گئے۔ حالانکہ انگریز کی حکومت میں کسی راجے مہاراجے کو بھی ان سے انحراف کی جرأت نہ تھی۔

یومِ استقامت:

سرکار اس دن کو ہمیشہ یومِ استقامت کے نام سے یاد فرماتے تھے۔ آپ نے مقالاتِ حکمت میں لکھا:

دیکھنے والا دن تو وہ دن تھا

عزمِ استقامت سے آراستہ بال بال سے خمار ٹپکنے لگا لہرا لہرا کر چلا اٹھلا اٹھلا کر بڑھا۔ غفلت کے پردے چاک کر کے علاقے کی زنجیریں توڑ کر ہر شے سے منہ موڑ کر موت حیات سے بے نیاز رہتی منزل کی جانب دیوانہ وار بڑھتا چلا گیا۔

اس کی ایک ہی جنبش سے راہ کی رکاوٹیں دم توڑ گئیں۔ اس کی یلغار کے آگے تند و تیز ریلے بھی نہ ٹھہر سکے۔ طوفان اس کا طواف کرنے لگا۔ گردابِ خضر راہ بن گئے۔ ابلیس کا غرور خاک میں مل گیا۔ اس کی تنی ہوئی گردن جھک گئی۔ سارے منصوبے بکھر گئے۔ ہتھیار دھرے کے دھرے رہ گئے۔ وساوسِ خناس کھسیانے ہو کر رہ گئے۔

اقتدار عدولت کا غرور گھٹنے ٹیک گیا۔ دنیا اپنی تمام رعنائیوں کے ساتھ اس کے آگے ہاتھ باندھے کھڑی ہو گئی۔ مگر اس سے آنکھ اٹھا کر نہ دیکھا۔

تین بنیادی مقاصد:

آپؐ وہاں سے سیدھے کلیر شریف پہنچے اور وہاں تین کام کرنے کا عہد کیا۔ جس کا آپؐ نے ذکر دار الحکمت کی افتتاحی تقریب میں ان الفاظ سے کیا:

”چالیس سال گزرے میں نے حضرت سیدنا مخدوم علاء الدین علی احمد صابری کلیری قدس سرہ العزیز کے حضور پیش ہو کر قول کیا کہ میں دنیا و مافیہا سے کلیتاً دستبردار ہو کر اپنی باقی ماندہ زندگی اللہ کے کاموں کے لیے وقف کرنا ہوں چنانچہ میں نے تین کام کرنے کا عہد کیا:

۱۔ اللہ تبارک و تعالیٰ کا ذکر

۲۔ دین اسلام کی دعوت و تبلیغ

۳۔ اللہ کی مخلوق کی بے لوث خدمت

پھر ایک اور وعدہ کیا کہ جس دنیا سے آج متنفر اور بے زار ہو کر اللہ کی طرف آیا ہوں جب تک میں اس دنیا میں زندہ رہوں گا اللہ کی قسم اس کی کسی بھی چیز کو اور کسی بھی رنگ میں قبول نہیں کروں گا۔“

قیام پاکستان اور ہجرت:

گویا قیام پاکستان سے دو سال قبل ہی اس عظیم منصب کی تربیت شروع ہو گئی تھی اور اللہ تعالیٰ نے آپؐ کو لوگوں کی رشد و ہدایت اور دینی رہنمائی کا فریضہ انجام دینے کے لیے منتخب کر لیا تھا۔ تقسیم ہند کے بعد آپؐ 27 اگست 1947ء کو پاکستان تشریف لائے اور متعدد جگہوں سے ہجرت کرتے ہوئے رضلع فیصل آباد میں سالاروالا ریلوے سٹیشن کے قریب ڈیرہ لگایا۔ یہ رقبہ آپؐ

کو اپنے والد محترم کی زرعی اراضی کے عوض ملا تھا یہ جگہ آپ کی تشریف آوری سے قبل ایک ویران جنگل تھا۔ یہاں آپ مسلسل چالیس سال لگا تارجد و جہد کی شب و روز ذکر و فکر تصنیف و تالیف دعوت و تبلیغ اور خدمت خلق میں مصروف رہے۔ حتیٰ کہ یہ جگہ ذکرِ الہی کی صداؤں سے گونجنے لگی اور طالبانِ حق جوق در جوق یہاں پہنچنے لگے۔ اس جگہ آپ نے خوبصورت مسجد مدرسہ قرآن کریم، محلِ ملنسار اصحاب بزرگ لائبریری اور دارالْحکمت تعمیر کرائے اور ادارہ دارالاحسان کے نام سے موسوم فرما کر واقف اسلام کر دیا۔

صاحبِ توکل کے لیے نہ وطن ہے نہ جائیداد نہ کسب نہ روزگار نہ مال نہ سوال صبح کرے تو شام کا اور شام کرے تو صبح کا نہ ذخیرہ ہونہ فکر اور نہ ہی زندگی کی اُمید خواہشات کی قربانی سب سے بڑی قربانی ہے اور مہاجرِ الی اللہ ہی خواہشات کو قربان کر سکتا ہے دُنیا دار نہیں۔ آپ نے اپنی جملہ خواہشات کو سمیٹ کر عشقِ الہی کی آگ میں جھونک دیا اور ہر تمنا کو جلا کر بھسم کر دیا اللہ کی راہ تو ساری کانٹوں سے بھری ہوئی ہے۔ اس میں شب بیداریاں بھی ہیں سحر خیزیاں بھی رسوائیاں بھی ہیں جگ ہنسائیاں بھی۔

آخری ہجرت بطرفِ کمپ دارالاحسان:

اگرچہ اللہ کے بندوں کا کوچ و قیام اللہ ہی کی مرضی کے ماتحت ہوتا ہے مگر سرکار نے فرمایا امن و سلامتی سے زندگی گزارنے والا بندہ کبھی ہجرت نہیں کرتا جو بندہ زندگی سے تنگ آجاتا ہے ہجرت کرنے پر مجبور ہو جاتا ہے۔

چنانچہ جب آپ کو 1984ء میں اپنی محنت شاقہ سے بنائی بستی سے ہجرت کر کے کمپ دارالاحسان آنا پڑا تو مکان چونکہ مکین سے ہی آباد رہا کرتے ہیں۔ سو وہاں کی ساری رونقیں بھی دالو وال کے اجاڑ کھتانوں میں پہنچ گئیں اور دیکھتے ہی دیکھتے یہاں قرآن کریم محل دفاتر

دارالاحسان مسجد لنگر خانہ اور مطب وغیرہ بن گئے اور اللہ کے اس فقیر کی سکونت کی برکت سے یہ جنگل بھی منگل بن گیا۔ ماشاء اللہ فضاؤں میں (یا حی یا قیوم) کی مدھ بھری صدائیں گونجنے لگیں اور یہ خطہ ارض رشک آسمان بن گیا۔

ذکر و تبلیغ:

آپ صاحب کمال و صاحب حال بزرگ اور روحانی اقتدار کے نقیب بھی شب و روز اللہ تعالیٰ کے ذکر و فکر کے علاوہ انسانیت کی خدمت کا فریضہ سرانجام دیتے رہے اور لوگوں کو نیک کام کی ترغیب دیتے رہے سرکار نے فرمایا۔

بندے کی سب سے بڑی خدمت بندے کو دین کی طرف بلانا اور اللہ کی راہ پہ چلانا ہے۔ دعوت و تبلیغ کے سلسلے میں آپ نے غیر مسلم عالمی سربراہوں کو دعوت نامے بھیج کر سنت رسول ﷺ کو زندہ کرنے کا شرف حاصل کیا۔ 600 کے قریب تبلیغی مراکز اندرون و بیرون ممالک میں حلقہ ہائے ذکر منعقد کرتے ہیں اپنی تبلیغی جماعتوں کے کارکن دارالحکمت میں مریضوں کی خدمت کی سعادت حاصل کرتے ہیں اس کے علاوہ آپ کے مبلغ سکولوں، کالجوں، یونیورسٹیوں اور دیگر تعلیمی اداروں اور جیل خانہ جات وغیرہ کے دوش بدوش ریل گاڑیوں اور بسوں میں بھی جدید اسلوب کے ساتھ ذکر و تبلیغ کا فریضہ سرانجام دیا۔

بے شک خالق کائنات اپنی جس تخلیق پہ خود بھی نازاں ہے وہ اسی قسم کے بندے ہیں جو اللہ تعالیٰ کا ذکر و شکر کرتے اس کی راہ میں زندگی گزارتے اور بھلائی اور فلاح کا راستہ بتاتے ہیں زندگی کے کینوس پہ سب سے خوبصورت اور دیرپا رنگ ہمارے آقا روحی فداہ کا رنگ ہے۔ آپ ﷺ کی زندگی کا راستہ وہ ہے جسے اللہ نے اپنے بندوں کی آسانی کے لیے تجویز اور پسند کیا۔ آپ ﷺ کے نقش قدم پہ چلنا دنیا اور آخرت میں بھلائی کا سامان ہے۔

خدمتِ خلق:

حضرت ابوانیس محمد برکت علی قدس سرہ العزیز نے ذکرِ الہی اور دعوت و تبلیغِ اسلام کے ساتھ مخلوق کی خدمت کا بھی حق ادا کر دیا ماشاء اللہ۔ آپ نے فرمایا:

خدمت وسیع المعنی منزل ہے نہ اس کی کوئی حد ہے اور نہ اس تک رسائی کہ جہاں تک کوئی پہنچے شب و روز ساری و طاری رہتی ہے۔

آپ نے معذور مفلوک الحال بیوگان و مساکین اور نادار طلباء کے لیے وظائف مقرر کیے غریب لڑکیوں کی شادیوں کے انتظامات قیدیوں اور کوڑھیوں کے لیے خاص اہتمام سردیوں میں بستر آٹا کپڑا وغیرہ بیوگان کو گھروں میں پہنچانے کے علاوہ بیمار مخلوق کی بے لوث خدمت کا جو نمونہ دارالحکمت المعروف یہ دارالشفاء کی صورت میں پیش کیا۔ اس کی مثال ڈھونڈنے سے بھی نہیں ملتی آپ نے دارالاحسان میں دارالحکمت کا شعبہ قائم کر کے دیسی دواؤں سے روزمرہ علاج کے علاوہ آنکھوں کا علاج کے لیے سال میں دو مرتبہ فری آئی کیمپ کا سلسلہ بھی شروع کیا مریض کو اپنا محسن اور اللہ کا مہمان سمجھ کر اس کی خدمت کو سعادت جانا کسی مریض سے ایک پائی تک وصول نہ کی یہ سلسلہ 1976ء سے شروع ہوا اور اکتوبر 1996ء تک 41 ششماہی فری آئی کیمپ لگوائے جو آج بھی سال میں دو فری آئی کیمپ لگتے ہیں۔

عاشقِ رسول ﷺ:

حضرت ابوانیس محمد برکت علی قدس سرہ العزیز سچے عاشقِ رسول ﷺ تھے۔ جنہوں نے زبانی کلامی نہیں۔ عملاً عشق کا اظہار کیا اور ساری عمر سنت کی اتباع میں گزاری کتاب العمل بالسنة سنت مطہرہ کے اعمال پہ مشتمل مقبول الاسلام مستند عملی نصاب ہے جس پر آپ نے تادمِ آخر عمل کیا آپ نے فرمایا:

- حضور اقدس ﷺ سے عشق میرا مذہب
- محبت میری ملت اور
- اتباع میری منزل ہے۔

اللہ رسول ﷺ سے عشق کا دوسرا منہ بولتا ثبوت قرآن کریم محل کی شاندار اور قابل دید عمارات ہیں جن میں قرآن کریم کے ضعیف نسخہ جات کو خوبصورت انداز کے ساتھ محفوظ رکھنے کے علاوہ ایسے نادر قلمی نسخے بھی موجود ہیں جو قرآن کریم کے ساتھ سرکار کے پیار کی رازداں مثال ہے۔

اللہ کا فقیر:

آپ اللہ کے در کے فقیر تھے اور آپ کو فقیر کی وہ دولت حاصل تھی جس کے لیے حضرت ابراہیم ادھمؒ کو چالیس شہزادوں کی بادشاہت کو خیر باد کہنا پڑا اور جس کے متعلق حضور اقدس ﷺ نے فرمایا (الْفَقْرُ فَرِحِي وَالْفَقْرُ مَنِي) ”فقر میرا فخر ہے اور فقر مجھ سے ہے۔“

سرکار نے فرمایا:

توکل و استغنا فقر کی وہ متاع ہے جسے پا کر وہفت اقلیم کی بادشاہی کو بھی کسی خاطر میں نہیں لاتا اللہ کا یہ فقیر فقر کی آبرو بن کر استغنا کی علامت بنا جس نے فقری میں شاہی کی اور آنے جانے والوں کو دنیاوی جاہ و حشمت اور مال و دولت سے بے نیازی کا سبق دے کر یہ ثابت کر گیا کہ فقیر صرف اپنے اللہ کے در کا فقیر ہوتا ہے۔

مسافرانہ زندگی:

حضور اقدس ﷺ نے فرمایا: دنیا میں یوں رہو گویا تم ایک پردیسی ہو یا ایک مسافر جو کسی راستے سے گزر رہا ہو اور اپنے آپ کو قبر والوں میں شمار کرو۔

آپؐ نے اپنی ساری زندگی مسافروں کی طرح گزار دی۔ کل کے لیے کوئی بھی شے بچا کر نہ رکھی۔ فرمایا:

- مسلمان کا مسافر کی طرح رہنا رہبانیت نہیں عین اسلام ہے۔
- جہاں سے تو آیا ہے وہیں جانے کا سفر اختیار کرتے وقت تیرے پاس کچھ نہ تھا جاتے وقت بھی کچھ نہ ہو۔

• آج کا کھانا کھا چکنے کے بعد کل کے لیے کوئی بھی شے جمع کر کے نہ رکھنا میری طریقت کا مایانا اصول ہے جو کبھی نہیں بدلا اور کبھی نہیں بدلنا زندہ رہا تو کل کی روزی کل ملے گی ان شاء اللہ۔

خانقاہی نظام:

فقرو درویشی اور خانقاہی نظام کا معیار قائم کرنے میں حضرت ابوانیس محمد برکت علی قدس سرہ العزیز کی خدمات تاریخ تصوف کا ایک سنہری باب ہیں۔ سرکارؒ نے فرمایا:

”خانقاہی نظام یہ تھا اور ہے

کھا

کھلا

بچا کر مت رکھ

کل کی روزی کل ملے گی

اور خانقاہی نظام میں اللہ اللہ کے سوا کچھ نہیں ہوتا۔ کسی اور صاحب کی بابت تو میں نہیں جانتا البتہ میں اس نظام کا پابند ہوں۔“

وراشت:

آپؐ نے کوئی گدی نشین نہیں چھوڑے اور نہ ہی کوئی ورثہ یہ وہ خوبی ہے جو انبیائے کرام کی سنت تازہ کرتی ہے۔ کسی نبی نے دنیاوی جائیداد نہیں چھوڑی۔ نبی کی وراثت علم عمل صالحیت اور تقویٰ ہے جو اس کا حامل ہوگا وہی وارث علوم نبوت ہوگا۔

سرکارؐ نے فرمایا:

”فقیر کی میراث کا وارث فقیر ہوتا ہے اور فقیر کے پاس کچھ بھی نہیں ہوتا مگر اللہ صرف اللہ“

درجات و کمالات:

سرکارؐ نے فرمایا: کسی ولایت میں نہ کشف ضروری ہے نہ کرامت لیکن ہر ولایت میں ذکر ضروری ہے اور طاعت ذکر و طاعت تیری منزل کے دو نشان ہیں یہ نشان گرنے نہ پائیں۔ ذکر و طاعت کی منزل مستغنی عن المدارج ہوتی ہے تبلیغ و خدمت کے سوا کسی بھی کمال کو کبھی خاطر میں نہیں لاتی ذکر الہی سے بہتر اور کوئی کمال نہیں۔
اللہ کے ذکر کے لیے کمالات و کرامات سے فارغ ہو۔

وصیت / وصیت:

سرکارؐ نے فرمایا: ہمارے تین کام ہیں:

۱۔ ذکر الہی

۲۔ تبلیغ الاسلام

۳۔ مخلوق کی بے لوث خدمت

ان تین کاموں کے سوا کسی چوتھے کام میں ٹکبھی مشغول نہیں ہوتا۔ کسی کے تذکرے تبصرے تنقید تنقیص یا الزام کا ہرگز برا نہیں، نہ ہی بد دل ہوں بلکہ پوری یکسوئی سے اپنے تین بنیادی مقاصد کی طرف متوجہ رہیں۔

روزمرہ کے معمولات:

آپؐ کی زندگی انتہائی سادہ اور غیر ضروری تکلفات سے پاک تھی خوراک میں تکلف اور نہ لباس میں نشست و برخاست میں رکھ رکھاؤ نہ میل جول میں موٹے کھدر کا لباس پہنتے، سردیوں میں سریر عمامہ اور گرمیوں میں ٹوپی ہوتی ننگے پاؤں پھرتے صرف طہارت اور وضو کے لیے معمولی چیل استعمال کرتے کھانے میں جو کچھ مل جاتا کھا لیتے لنگر کی خشک روٹی لسی کے ساتھ شوق سے تناول فرماتے عمدہ کھانوں یا میوہ جات سے رغبت نہ رکھتے بعض اوقات کئی کئی روز بغیر آرام کیے معمولات میں محو رہتے۔ خود فرمایا:

”رات کو نہیں جب تھک جاتے سو جاتے۔ آپؐ زندگی اور بندگی میں ڈسپلن کے سختی سے قائل تھے اپنے اوقات کار کو منٹوں اور سیکنڈوں تک میں منظم اور منضبط کیا ہوا تھا جب کوئی بات یا شخص معمولات میں مزاحم ہوتا چہرہ پر جلال کے آثار نمایاں ہوتے۔“

سرکارؐ نے فرمایا: ”عقل مند بنا کرو۔۔۔ ایسی جگہوں پر ایسی باتیں مت کیا کرو۔

زیادہ دیر مت ٹھہرا کرو۔ دعا لے کر رخصت ہوا کرو۔ اگر مگر مت کیا کرو۔ آپؐ یہاں دُعا کے لیے تشریف لاتے ہیں۔ اللہ کا ذکر کریں اور درود شریف پڑھیں۔ اپنی اپنی دعا مانگیں اور قبولیت پر ایمان لائیں۔ دعا ہوگی چھٹی شکر یہ۔“

قرآن کریم کی تلاوت کا خصوصی اہتمام فرماتے۔ پندرہ ہزار چار سو انسٹھ آیات قرآن کریم پڑھنا آپؐ کا معمول تھا۔ 21 ذیقعد النجیب 1412ھ سے قرآن کریم سماعت فرماتے روزانہ آٹھ لاکھ باون ہزار چورانوے کلمات طیبات کا ورد فرماتے۔

آپؐ بے حد رقیق القلب تھے۔ خصوصاً حضرت امام حسینؑ کا تذکرہ کرتے یا سنتے ہوئے بہت گریہ وزاری کرتے سال میں تین مرتبہ عاشورہ عید میلاد النبی اور اپنے پیرومرشد کے یوم وصال

یہ تبلیغی اجتماع کا اہتمام فرماتے علاوہ ازیں شبِ برات پہ باجماعت صلوٰۃ الخیر پڑھائی جاتی۔

وصال و تدفین:

سرکارؒ نے فرمایا حضرات گرامی میرا اس دنیا میں رہنا ایک مسافر کی طرح ہے اور مسافر کے پاس کچھ بھی نہیں ہوتا مگر ضرورت کا بالکل ہی مختصر سامان اور میں اپنے تئیں ان مردوں میں شمار کرتا ہوں جو قبروں میں ہیں اور مردوں کو کوئی طلب و تمنا نہیں ہوتی مگر یہ اور صرف یہ کہ اللہ تعالیٰ انہیں دوبارہ زندگی بخشے۔

بلاشبہ آپؐ شب و روز ذکرِ الہی میں محو و منہمک رہے اور اسی ذکر کی حالت محویت میں امر الہی آن پہنچا اور آپؐ 16 رمضان المبارک 1417ھ بمطابق 26 جنوری 1997ء بروز اتوار بوقت ظہر مالک حقیقی سے جا ملے۔ ﴿اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاٰجِعُوْنَ﴾

آپؐ کے وصال مبارک کی خبر آنا فانا پوری دنیا میں پھیل گئی نمازِ جنازہ کا وقت اگلے روز ظہر کے بعد رکھا گیا۔ بیرون ممالک سے پہنچنے والے عقیدت مندوں کے علاوہ آپؐ کے چاہنے والوں اور ملک میں بسنے والے لوگوں کا ایک انبوہ کثیر تھا۔ جو اللہ کے اس فقیر کی نمازِ جنازہ میں شرکت کی سعادت حاصل کرنے کے لیے آیا ہوا تھا۔

راہِ حق کے اس شہید کی لحد کھودی گئی تو مٹی سے مشک و غیرہ کی خوشبو آنے لگی۔

ترتبت نے بسم اللہ کہا قبر کی مٹی نازاں و فرحاں اپنی خوبی قسمت پہ جھوم اٹھی۔ آپؐ کی وصیت کے مطابق صابر صاحب والی گلی میں دفن کیا گیا۔ آپؐ کے اس آستانہ عالیہ کی فضائیں ذکرِ الہی کے نور کی برکت سے ہمہ وقت منور رہتی ہیں اور درود و سلام کے پھولوں سے معطر یہ در سب کے لیے کھلا ہے۔ حاضری کا سلسلہ روز افزاں ہے اور اس رُشد و ہدایت کے چشمہ صافی سے ہر کوئی اپنی طب و ظرف کے مطابق دینی و دنیاوی فیض پارہا ہے۔ ماشاء اللہ۔

پنجابی دی کلاسیکی شاعری

پہلی گل ایہہ وے پئی کلاسیکی شاعری کس شاعرنوں آ کھدے نیں؟ کیوں جے کلاسیکی دا عام طور تے مطلب پرانی شاعری دا تصور کیتا جاندا اے ایہہ شاعری ڈھیر مدتاں تک زندہ رہندی اے ایہدے چن نوں گرہن نہیں لگدا اے پت جھڑدے جتے وچ نہیں آوندی، رتاں دی ضد، عالم تے جاہل دی سوچ، بولیاں دی دوج کلاسیکی شاعری دی جندوں موت وی نقصان نہیں پہنچا سکدی۔

پرانی شاعری مدتاں تک کس طرح زندہ رہندی اے؟ ایہدے جواب اے کہ پرانی شاعری وچ جیہڑا روپ ہووے جے اوہ فانی نہ ہووے جیہڑے سچائی ہوئے اوہ ہٹ دھرمی اتے قائم نہ کیتی گئی ہووے ایہدی ڈوہنگائی دل وی ڈوہنگائی وانگر ڈونگھی ہووے ایہدے جذبے خاص حد اں توں باہر نہ ہون ایہدے وچ جیہڑا جوش ہوئے اوہ وقتی اوبال نہ ہووے فیر سمجھ لو پئی پرانی شاعری کلاسیکی شاعری ہندی اے فیر ایہہ ہر بندہ بشر دے ذہن اتے سوار ہو جاندا اے ہر قوم وچ مقبول ہو جاندا اے ہر زمانے دی بولی وچ اپنا تھاں بنا لیندا اے۔

اج دی شاعری نوں اسیں جھٹ پٹ کلاسیکی شاعری نہیں آکھ سکدے کیوں جے ایہدے اپنا نہیں کہ آون والا ویلا ایس شاعری دے نین نقشاں اتے پوچا پھیر کے ایہدے مہاند رے نوں مٹا کے رکھ دیوے کلاسیکی شاعری دا تعلق اپنے آسے پاسے ریت سماں، ویلے دیاں لوڑاں، وقت دیاں ٹوراں، معاشرے دیاں عاداتاں تے سوچ دے ڈھنگ عقیدیاں دیاں ترجمانیاں، ملک وملت تے مذہب دے پرچار تے آزادی نال ہوندا اے ایس پاروں ایہہ ہر قوم تے مذہب، ہر زبان وچ اک روایت بن جاندا اے۔

اپردے گئے گناں دی بناتے ای کلاسیکی ادب وچ یونان دا ہومر، فرانس دا مولیئر، لاطینی دا ورجل، روس دا پوشکین، جرمنی دا گوئے انگلستان دا شیکسپیر تے ملٹن، فارسی دے سعدی، خسروار دودے میر تقی میر، خواجہ میر درد تے غالب، پشتو دے رحمن بابا تے خوشحال خاں سندھی دے سچل سرمست، شاہ عبداللطیف بھٹائی پنجابی دے پیر وارث شاہ، حضرت شاہ سلطان باہو، بابا فرید، خواجہ فرید، حضرت بلھے شاہ، شاہ حسین، میاں محمد بخش تے مولوی غلام رسول ہوری شعر تے ادب دے امبراتے چن سورج بن کے ابھرے۔

اپر کلاسیکی ادب دی جیہڑی تعریف کیتی اتے اوہدی تصدیق واسطے کجھ مثالیں ویکھو کیوں جے ہر دعویٰ حق تے سچ ثابت کرن واسطے کجھ دلیلاں وی دینیاں پندیاں نیں۔

حضرت سلطان باہو

حضرت سلطان باہو دے کلام وچ عشق مجازی توں علاوہ وہ ہر گل موجوداے جس ویلے کوئی رب دا بندہ اپنے علم تجربے تے فن نال کوئی گل کرداے تے اوہ گل پھراتے لیک بن جاندی اے ہر اوہ گل ساڈے واسطے روشنی دا مینار ہوندی اے سانوں اوس گل توں کجھ سبق سکھنا چاہیدا اے۔

حضرت سلطان باہو اک تھاں فرماندے نیں:

د۔ دل دریا سمندروں ڈونگھے کون دلاں دیاں جانے ہو

وچ بیڑے وچ جھیرے وچے ونجھ مہانے ہو

چوداں طبق دے دے اندر تنبو وانگن تانے ہو

جو دل دا محرم ہووے باہو سو یو رب پچھانے ہو

ایہہ دل دی ڈونگائی تے اپنے نفس اتے گل کرینے تے باہو ہوراں دی اپریلی بیت آپ ہماری ساڈے سامنے آکھلوندی اے فیر ساڈے بیان تے تقریر وچ جوش دی حد تک جاندی

اے ایس توں وکھ جے دل نوں ذہن جستجو تے تخلیق دامرکز سمجھ لیا جائے تے فیراج دی تخلیق تے ایجاد دے میدان دی ڈوہنگائی دا علم ہندا پیا اے بندے دے ذہن دی پہنچ تے ترقی چن نوں قابو کرن تے تاریخاں نوں مسخر کرن دے خواب سچے ہو رہے نیں ایہہ ٹھیک اے کہ باہو ہوراں روحانی درستگی بارے گل کیتی اے پر ایہہ وی پتھراتے لیک اے پئی روح نوں پچھان لئی پہلاں بدن دا علم ہونا ضروری اے مرشد دے فیض تے کرم بارے گل کردیاں باہو دی مٹھی تے خوبصورت گل یاد آ جاندی اے تے اسیں فٹ اوہناں دی ایہہ بیت پڑھن لگ پندے آں۔

الف۔ اللہ چنے دی بوٹی مرشد من وچ لائی ہو
 نفی اثبات دا پانی ملیا ہر رگے ہرجائی ہو
 اندر بوئی مشک مچایا جان پھلن پر آئی ہو
 جیوے مرشد کامل باہو جیس ایہ بوٹی لائی ہو
 جھوٹھے پیر تے مرشد نوں جدوں پرکھنا ہووے تے آپ مہارے باہو ہوراں دی
 دسی ہوئی شناخت نال پرکھن لگ جاندے آں۔

پ۔ پیر ملیاں جے پیڑ نہ جاوے تاں اس نوں پیر کیہ دھرنا ہو
 مرشد ملیاں ارشاد نہ من نوں اوہ مرشد کیہ کرنا ہو
 جس ہادی کنوں ہدایت ناہیں اوہ ہادی کیہ پھڑنا ہو
 جے سردتیاں حق حاصل ہوے باہو موتوں مول نہ ڈرنا ہو
 دین دے مکری عالماں دیاں کرتوتاں دسدے ویلے بہت سارے لوک باہو ہوراں دی
 ایہہ بیت سناندے نیں:

پ۔ پنچے محل پنجاں وچ چانن دیوا کتول دھیرے ہو

پنجے مہر پنجے پٹواری حاصل کتول بھریئے ہو
 پنجے امام پنجے قبلے سجدہ کتول کریئے ہو
 باہو صاحب جے سر منگے ہر گز ڈھل نہ کریئے ہو

عبادت کسے وی مذہب وچ ہوئے جے اوہ خلوص تے ایمان اتے مبنی نہ ہووے۔ اوہ
 صرف ریاکاری واسطے ہووے گی عبادت بندے دے لوں لوں وچ نہ رچی ہوئے تے فیر اوہ
 عبادت کجھ وی نہیں۔

ن نہ اوہ ہندو نہ اوہ مومن نہ سجدہ دین مسیتی ہو
 دم دم دے وچ ویکھن مولا جنہاں قضا نہ کیتی ہو
 آہے دانے تے بنے دیوانے جنہاں ذات صحیح ونج کیتی ہو
 میں قربان تنہاں توں باہو جنہاں عشق بازی چن لیتی ہو

باہو ہوراں دے بتیاں وچ اک لفظ ”ہو“ مڑ مڑ آوندا اے جسدا مقصد تاثیر اے
 اوہ لفظ اے ”ہو“ ہووی تکرار نال جیہڑا اثر دل تے ہندا اے اوہ لفظاں وچ نہیں دسیا جاسکدا۔
 مکدی گل ایہہ کہ آپ نے الف توں ی تک گلاں کیتیاں۔

پیر وارث شاہ:

پیر وارث شاہ ساڈی حیاتی دے روحانی پہلوواں تے انج چھائے ہوئے نیں پئی ایہناں
 دے تجربے تے اکھان ساڈی حیاتی خاص طور تے پنڈاں دی حیاتی دے ہل پنجالی بن گئے نیں
 پنجاب دا گھبرو، بڈھا بچہ، تے مرد جدوں گل کردا اے اپنے مخاطب نوں وارث شاہ دے اکھان
 یا شعر بول کے ٹھار دیندا اے کسے سوانی دی طراری دسی ہووے تے سہتی دی مثال دیندا اے کسے
 بندے دی سچی لگن بارے گل ہووے تے رانجھے دی مثال دیندا اے شرارتی تے چنغل خوردی تشبیہ

لئی کید و داناں لیا جاندا اے کسے نوں پریم پیار وچ رکاوٹ ہووے تے شاہ ہوراں دے پنج پیر یاد
آ جاندا ہے نیں کسے کم دے نتیجے بارے گل ہووے تے وارث شاہ دے قول سنائے جاندا ہے نیں
سگوں پنڈاں تھانواں وچ قرآن پاک دی شرح واسطے شاہ ہوراں دے حوالے دتے جاندا ہے
نیں گل بھانویں عشق حقیقی دی ہووے یا عشق مجازی دی، عشق مجازی دی پہل واسطے ایہہ مصرعہ ہر
بندے دے منہ توں سنیا جاندا اے۔ کسے دی بھٹری عادت نوں ویکھ کے وارث شاہ دی ایہہ مثال
یاد آ جاندی اے۔

وارث شاہ نہ عاداتاں جاندیاں نیں بھانویں کٹیے پوریاں پوریاں جی۔

وارث شاہ دے کجھ ہور مصرعے:

ہیر آ کھیا جو گیا جوٹھ آ کھیں کون ٹھٹھرے یار منا وندا ای
ایسا کوئی نہ ملیا میں ڈھونڈ تھکی جیڑا گیاں نوں موڑ لیا وندا ای
ساڈے چم دیاں جتیاں کرے کوئی جیوڑا دا روگ گنوا وندا ای
بھلا دس کھاں چریں وچھیاں نوں کدوں رب سچا گھریں لیا وندا ای
وارث رن فقیر تلوار گھوڑا چاروں تھوک کسے دے یار ناہیں
وارث شاہ دے جاں تہاں دادا لگے کوئی بچے نہ جوئے وی ہار وچوں
وارث شاہ نہ عاداتاں جاندیاں نیں بھانویں کٹیے پوریاں پوریاں اوئے
وارث شاہ ہوراں دی ہیرو چوں گناں نوں پھروں کے کڈھیئے تے پارکھ دے خیال
موجب فیر کتاب وچ کوئی مصرعہ باقی نہ بچے گا۔

ایسا شعر کیتا مفرور جہی موتیاں لڑی شہوار دی سی

تمثیل دے نال بیان کیتا جہی زینب لعل دے یار دی سی

کارلائل نے آکھیا سی پئی ایس برطانیہ دی بادشاہی چھڈ سکے آں شیکسپیر نوں نہیں چھڈ سکدے فیرا سیس وارث شاہ نوں کیوں چھڈ سکے آں جد کہ اوہناں نے ساڈی حیاتی نوں اپنی رچنادے بھورے وی بکل وچ لکایا ہو یا اے جے اسیں اپنا سرا ایس بکل وچوں باہر کڈھنے آں تے ادبی تے علمی بے بسی دی ٹھنڈناں ٹھرن لگ پیندے آں۔

حضرت بلھے شاہ

حضرت بلھے شاہ ہوری پنجاب دے اوہ ندھڑک تے بے باک آدمی سی جہاں جیہڑی گل کیتی اے ٹھوک و جا کے کیتی اے اوہناں سانوں سرمستی روحانیت تے معرفت دی اوس منزل تے اپڑا دتا جتھے بندہ پہنچ کہ گل کر دیا خوفزادہ ہوندا اے اندر دا اوبال تے جوش جد زور ماردا اے تے اسی اپنی اندر گل بات کرن دی ہمت نہیں پاوندے تے فیرا سی شاہ ہوراں دا ہتھ پھڑکے کھلو جاندا آں۔

جدوں شرع شریعت دیاں پابندیاں ساڈے مونہاں اتے چپ دے جنرے لادیندیاں نہیں فیرا سی اپنے رندی دے جذبیاں دے اظہار لئی بلھے شاہ ہوراں دی زبان وچ انج الا پن لگ پندے آں۔

پھوک مصلیٰ بھن سٹ لوٹا نہ پھڑ تسبیح عاصا سوٹا

عاشق کہندے دے دے ہوکا ترک حلالوں کھا مردار

ایہہ سن کے ہر سنن والا بلھے شاہ ہوراں دی مست کردین والی لور وچ آ کے ہکا بکارہ جاندا اے کیوں جہ اوہناں دو جے مصرعے دے شروع لفظ ”عاشق“ لیا کے سارے شعر دی کڑتن دور کردتی۔

روحانیت تے معرفت دے ایس جانوں نے وحدت الوجود دے شارح دا انگ سب توں

وگھرا تے ایہہ وحدت دی حدنوں اپڑ پیندا اے تے فیر رب نال وی ٹکر لینا ہاری داکم نہیں۔

بلھیا! پی شراب تے کھا کباب
پٹھ بال ہڈاں دی اگ
چوری کرتے بھن گھر رب دا
اوس ٹھگاں دے ٹھگ نوں ٹھگ

ہن دسو پئی بلھے شاہ ہوراں نوں کیویں چھڈ وگے جد کہ تھاں تھاں تے ایس رند عارف دی
لوڑ پیندی اے جد ایہہ عارف پدھریاں گلاں کردا اے تے فیر کسے نال آڈائیں لاند ایہدیاں
گلاں وچ قرآن پاک دا مضمون سامنے صاف صاف آجاندا اے۔

ماٹی جوڑا ماٹی گھوڑا ماٹی دا اسوار
ماٹی ماٹی نوں دوڑائے ماٹی دا کھڑکار

خلق الانسان من صلصال كالفخار

”انسان نوں ٹھیکرے وانگر چھنکندی مٹی نال بنایا اے۔“

ایس آیت بلھے شاہ ہوراں کس طرح بیان کیتا اے ایہدے وچ کوئی شبہ نہیں رہن دتا۔
بندہ کیڈا مکری اے پئی اک پاسے توبہ استغفار کردا اے تے دوجے پاسے دوجاں لوکاں دا مال
کھائی جاندا اے۔ حرام تے حلال وچ تمیز نہیں کردا تے دعویٰ مسلمانی دا کردا اے دل میلاہ ہوندا
اے پرزبانی کلامی توبہ کردا اے۔ ایس سارے مضمون نوں وارث ہوراں انج دسیا اے۔

سانویں دے کے لویں سوائی
واہدیاں دی توں بازی لائی
مسلمانی ایہہ کیتھوں آئی

نت پڑھنا ایں استغفار
 کیسی توبہ ہے ایہہ یار
 جتھے نہ جانا اوتھے جائیں
 کوڑ کتاباں سر تے چائیں
 مال پرایا منہ دھر کھائیں
 ایہہ تیرا اعتبار
 نت پڑھنا ایں استغفار
 کیسی توبہ ہے ایہہ یار

بلھے شاہ ہوری محبت تے پیار دے پر چارک ہن علم دی بجائے عشق نوں نجات دا وسیلہ
 آکھدے نیں جدوں ایہناں آکھیا اے۔

علمو بس کریں او یار
 اکو الف تیرے درکار

جدوں شاہ ہوری وحدت الوجود دی شرح کرن لگ پین تے فیر عالمگیر محبت دی مستی خوب
 چھا جان دی اے۔

نہ میں بھیت مذہب دا پایا
 نہ میں آدم حوا جایا
 نہ میں اپنا نام دھریا
 نہ وچ پیٹھن نہ وچ بھون

بلھیا کیہ جانا میں کون
 اول آخر آپ نوں جانا
 نہ کوئی دوجا ہور پچھانا
 میتھوں ہور نہ کوئی سیانا
 بلھا شوہ کھڑا ہے کون
 بلھیا کیہ جانا میں کون

تے ہر بندے نوں سوچاں دے دریا نہیں پاء چھڈیا۔ مکدی گل ایہہ وے کہ بلھے شاہ ہوراں
 ایس ڈھنگ نال ساڈے جذبیاں دی ترجمانی کیتی اے کہ اسی اوہناں توں وکھنیں رہ سکدے
 کیوں جے اوہناں دیاں گلاں ساڈیاں روحاں تک سرایت کر چکیاں نیں۔

شاہ حسینؒ

رب اگے کیہڑا بندہ عاجزی تے انکساری نہیں کردا؟ کون رب دی رضا حاصل کرنا نہیں
 چاہندا؟ بلاشبہ ہر بندہ رب تعالیٰ اگے جھکد اے کیوں جے رب تعالیٰ اوہ وڈی ہستی اے جیہڑی
 پوری کائنات دی ہر شے اتے قادر اے جدوں تک خدا بندے اتے اپنی کرم دی نگاہ نہ کرے تے
 بندہ کجھ وی نہیں کر سکدا اتھھے آکے اساں اپنی بے بسی دا اظہار کردے آں پر ساڈا تعلق تے
 قدرت رکھن والے رب نال اے فیر شاہ حسین دیاں کافیاں ساڈیاں اپنیاں دعاواں بن بن کے
 مونہوں نکل دیاں نیں تے ساڈی روح دا حصہ بن جان دیاں نیں۔

مندی ہاں کہ چنگی ہاں بھئی صاحب تیری بندی آں
 گھلا لوگ جانے دیوانی میں رنگ صاحب دے رنگی آں

میاں محمد بخشؒ

میاں محمد بخش نے تصوف تے سلوک، عشق حقیقی تے عرفانِ نفس دے اک اک نقطے نوں پھروں پھروں کے بیان کیتا۔

بات مجازی رمز حقانی ون وناں دی کاٹھی
سفرِ العشق کتابِ بنائی سیفِ چھپی وچ لاٹھی
جنہاں طلبِ قصے دی ہوسی سن قصہ خوش ہوسن
جنہاں جاگِ عشق دے سینے جاگِ سویلے روشن
اپنے آپ ای دس دتا کہ قصہ مجازی عشق دا اے تے گلاں باتاں حقیقی عشق دیاں مولانا رومؒ
نے آکھیا۔

خوشتر آن باشد کہ سر دلبراں
گفتہ آید در حدیث دیگران
پراسیں اتھے اوہناں گناں نوں لبھنے آں جنہاں میاں صاحب نوں دوامِ بخشیا اے ایس
بارے پہلی گل تے ایہہ وے پئی میاں صاحب ہوراں اپنی لافانی کتاب وچ اک اجیہا اشارہ کیتا
اے کہ کتابِ داقصہ پڑھن والا اپنے اندر ای جھاکن لگ جاندا اے۔

قصے ہور کسے دے اندر درد اپنے کجھ ہوون
بن پیڑاں تاثیراں ناہیں بے پیڑے کدِ رون
دور ہوے تے ہا نکلدی کوئی نہ رہندا جرکے
دلبر اپنے دی گل کریئے ہوراں نوں منہ دھر کے

میاں صاحب دی مراد دلبر توں محبوب حقیقی اے فیر کبھڑا کافر اے جیہڑا حقیقی محبوب دا طالب نہیں جے کسے نوں حقیقی عشق دی طلب نہیں تے فیر اوہ میاں محمد بخش دافنوی سن لوے۔

جنہاں عشق خرید نہ کیتا ایویں آن بگتے
عشق باجھ محمد بخشا کیا آدم کیا کتے؟

عشق مجازی دیاں گلاں وچ عشق حقیقی دیاں گلاں نمایاں اے میاں محمد بخش ہوراں نے کیا کمال کر چھڈیا اے۔ عشق مجازی دی بیماری تے ہر بندہ بشر نوں لگ جاندی اے خواجہ غلام فرید ہوراں دسیا اے:

گہلا قصی کرت پوں تے
کردیں ویاتھ فریادز

پر جے ایہہ بیماری عشق حقیقی دیاں حداں نوں نہیں چھوندی تے فیر میاں محمد بخش دا اپروالا شعر پڑھ کے شرمسار ہوندا اے۔ گھٹیا بندے دی دوستی توں کون بندہ فیض حاصل کردا اے کیوں جے کم ظرف بندہ مطلب کڈھ کے ڈنگ ماردا اے میاں محمد بخش نے گھٹیا بندے دی یاری ایس طرح بیان کیتی اے۔

نیچاں دی اشنائی کولوں پھل کسے نہ پایا
ککر تے انگور چڑھایا ہر گچھا زخمایا

مولوی غلام رسولؒ

مولوی غلام رسول ہوراں کئی کتاباں لکھیاں داستان امیر حمزہ نوں تے بڑا ودھا چڑھا کے لکھیا پر جیہڑی شہرت قصہ یوسف زلیخا دا ”احسن القصص“ دی عشقیہ مثنوی نوں حاصل ہوئی اوہ پنجاب دے کسی وی بندے نوں نہیں ہوئی مولوی غلام رسول ہوراں نوں کلاسیکی شاعر

آکھن والے آکھن یا نہ آکھن پر مولوی ہوراں دی عظمت نوں تے عوام دی کھچ شوق تے قصے دی
ڈوہنگائی نے قائم کر کے رکھیا ہو یا اے اوہناں دی مقبولیت دے کئی سبب نیں۔ مولوی ہوراں
عربی دے لفظاں دا ہڑھ وگا دتا اے ویکھو۔

افضل، اطہر، اکمل انور جیسی وچ سب وڈیاں
عدم تکلف والیاں جس تھیں بہندیاں ندیاں آئیاں
ازل ازلی، ابد آبادی، حمد دوام دوامی
وچ دربار وجوب غنا دے ایہہ سرسبز مداحی
کل مراتب خفی خلقی تزیہی تشبیہی
مظہر حمد حمید حقیقی، ایہہ مکشوف بدیہی
مولوی ہوراں حمد باری تعالیٰ دا ڈھنگ وی وکھرا اے۔

عجز کمال خدا دے حمدوں ہر ذرہ قراری
دم دم لکھ لکھ لوں لوں حمدوں تھے نہ شکر گزاری

اصل وچ ایہہ مولوی ہوراں دے اندر دے درد تے سوز نے ای ایس مثنوی وچ

ابدیت، آفاقیت، ڈوہنگائی تے سچائی بھری ہوئی اے جیہڑی تھاں تھاں تے جھلکاں پئی ماردی
اے تے ایسے پاروں مولوی ہوری کلاسیکی شاعر ہوں دا درجہ پا گئے نیں۔

علی حیدر ملتانی فن تے فکر

پنجابی ساہت دیاں بہت ساریاں شاعری دیاں قسماں وچوں صوفی کوتا اک خاص اہمیت دی حامل اے۔ ایس دا اربنھ نانک سہ توں پہلاں بابا فرید جی دی رچنا نال ہویا تے پچھے مغل دور تک ایہہ ریت اپنی سحر نوں چھوندی ہوئی نظر آندی اے۔ صوفیانہ شاعری دے سرکڈھویں شاعر بابا فرید، شاہ حسین، سلطان باہو، شاہ شرف، بلھے شاہ، علی حیدر تے ہاشم شاہ آدہن۔ پراہیناں وچوں علی حیدر اجیہا صوفی کوی اے جس ول آلوچکاں تے کھوجیاں دا خاص دھیان نہیں گیا ایہو کارن اے کہ ایس مہان کوی دی پنجابی ساہت نوں دین دا اے جے تک صحیح فیصلہ نہیں ہوسکیا۔ ایہتھوں تک کہ کوئی ہور ساہت کاراں وانگ علی حیدر دے جنم بارے و دوواناں وچ وکھ وکھ راواں ہن ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ، گوپال سنگھ دردی تے باوا ابدھ سنگھ دی کھوج نال اتفاق کردے ہو یا اسیں کہہ سکہے آں کہ آپ دا جنم شیخ محمد امین دے گھر 1690ء وچ ہو یا آپ دے پنڈ داناں ”چونترہ“ اے جیہڑا کہ ضلع خانیوال وچ عبدالحکیم ریلوے اسٹیشن دے نیڑے تے راوی دے کنڈے اتے اے و دوواناں مطابق علی حیدر دا انتقال 1785ء نوں ہو یا اے۔

آپ نے اردو تے فارسی توں اڈ پنجابی بھاشا تے ساہت دی رچ کے سیوا کیتی۔ اپنے آ لے دو آ لے دے اثر کارن علی حیدر بچپن توں ای صوفی سنتاں۔ دی سنگت وچ رہن صدقہ چھیتی ای صوفیانہ وچار دھارا دے رنگ وچ رنگیا گیا بھانویں آپ نے کسے فرقے دی مخالفت نہیں کیتی پر فیروی آپ جی داناں ودھیرے کر کے صوفیاں دے قادری فرقے نال جڑیا رہیا اے۔ ایس فرقے دا بانی حضرت محی الدین عبدالقادر جیلانی سی، ایس صوفی دا علی حیدر اتے خاص اثر سی، ایسے لئی علی حیدر مرشد دی ودیائی کردا اے تے اوس نوں یاد کرن دا وسیلہ لبھدا اے۔ اوہ مرشد دی

تعریف انج کردے نیں:

کیا غم خوف اسانوں جے شاہ محی الدین اساڈا اے

شاہ عبدالقادر جیلاں دا جے لطف امین اساڈا اے

کیہا ڈرگور اندھیری کنوں جے اوہ ماہ جبین اساڈا اے

علی حیدر کیا پرواہ کسے دی جے شاہ معین الدین اساڈا اے

علی حیدر نے پنجابی وچ بہت ساری رچنا کیتی اے مکھ روپ وچ آپ دیاں رچناواں نوں

4 حصیاں وچ تقسیم کیتا جاسکدا اے۔ نمبر 1- سی حرفی، نمبر 2- کافیاں، نمبر 3- قصہ گوئی، نمبر 4-

پھٹکل رچناواں۔

کجھ کھوجیاں نے علی حیدر دیاں کجھ ہور رچناواں جویں اک باراں ماسہ تے ہیر رانجھے دا

قصہ آدوی دسیاں ہن۔ پرگاہ والی گل ایہہ وے کہ ہیر رانجھے دا قصہ کہانی روپ وچ ہوون دے

باوجود اس نوں قصہ گو شاعر تسلیم نہیں کیتا گیا تے باراں ماسہ ناں دی کوئی رچنا ج تک علی حیدر

دے ناں نال لکھتی روپ وچ جوڑی ہوئی کھوجیاں تے دواناں ولوں سامنے نہیں آئی۔

علی حیدر نے دو جے صوفیاں وانگ صوفی مت دے سارے وچاراں نوں لوکاں وچ

پرچلت تے اجاگر کیتا اے۔ اوہ مول روپ وچ اک رب اتے یقین رکھدا اے۔ تے رب نوں

ای سب کجھ مندا اے۔ ایس موجب منکھ اوس وڈی طاقت دے مقابلے تے کوئی خاص اہمیت

نہیں رکھدی سگوں گڈیاں پٹولیاں یعنی دنیا مایا وچ پئی ہوئی اے۔ اوس موجب:

اللہ دا آسرا مینوں تا ہیں ہاں ننگ بھرنگڑا میں

نام اللہ دے آگے سدھاتے لوکاں دے آگے جے ڈنگڑا میں

واؤ دی ہے میں لنگی بدھی اتے کیتا الف دا لنگڑا میں

حیدر توڑے میں ڈانگڑا کہڑا کڈھیا واؤ ونگڑا میں
 ایس رب دے وچ اپنے آپ نوں ختم کردینا ای علی حیدر منکھ دا حق سمجھدا اے تے منکھ
 دی کامیابی وی اے۔ رب نوں یاد کرن وچ ای منکھ دی بھلائی اے۔ صوفیانہ ریت موجب علی
 حیدر نے مرشد نوں وی ضروری منیا اے تے صوفیانہ وچا ردے ثنائے بقا نوں وی پروان کیتا
 اے۔ فنا دی دھارنا نوں اوس نے گورمت دے کویاں وانگ اپنایا اے اتھے ای بس نہیں سگوں
 گورمت دا اثر اپنے کلام وچ بھرواں لیا اے مثال طور تے ”اسادی وار“ دا اثر علی حیدر دیاں
 ایہناں سطران صاف طور تے دیکھیا جاسکدا اے۔

کوڑا گھوڑا، کوڑا جوڑا، کوڑا شاہ اسوار
 کوڑے باشے، کورے شکرے، کورے میر شکار
 کورے ہاتھی، کورے لشکر، کوڑے فوج کٹار
 کوڑے سوہے، کوڑے سالو، کوڑے سوہنے یار
 کورے چوڑے، کوڑے بیڑے، کوڑے ہار سنگھار
 کوڑے کھوٹھے کوڑے ممت کوڑے ایہہ سنسنار
 حیدر آکھے سب کجھ کوڑا، سچا ہک کرتار
 دوا نبی محمدؐ سچے اس کے یار

صوفیاں کویاں نے رب دی پرانی داسا دھن عشق نوں بنایا اے ایس عشق دی منزل علی
 حیدر موجب دنیا توں شروع ہو کے حقیقت تک پہنچ دی اے ایس نوں سمجھ تے سمجھاؤن لئی ایہناں
 کویاں نے دنیا وی یعنی میاں بیوی تے قصاں دے ہیرو تے ہیروئن دے آپسی رشتیاں دی مدد لئی
 اے علی حیدر دی ایسے ریت دا پاندھی اے۔ ایس موجب:

ہیرے ہیرے مینوں آکھدا اے مینوں نال دلا سے دے ماردا اے
 ہیرے ہیرے پھگیوڑے وانگوں نال گھمانی اڑا ردا اے
 کوکوک مینڈی نہ بھاؤنڈی اے مینوں ایہہ دلا سٹر یار دا اے
 وچ سیالیں رانجھن دے حیدر سرجویں گلزار دا اے
 علی حیدر اک اجیہا ساہت کارا اے جس دیاں رچناواں وچوں پنجابی ثقافت تے لوک
 ساہت دا اثر صاف طور تے ویکھیا جاسکدا اے۔ اوس نے لوک کہانیاں، لوک محاورے تے
 تشبیہاں توں جیہڑے سچے موتی پنجابی ساہت دی جھولی وچ پائے ہن اوہ پنجابیاں لئی بر ملا ہن۔
 لوکائی سدھارتوں لے کے لوکالی جذبیاں دی گلاں کرنیاں۔ اوس نوں اوگناں توں بچانا صاف
 ستھرا جیون بسر کرن دی پرینا دینا تے ثقافتی لورتے اچیاں قدراں قیمتاں دادھارنی ہونا منکھی
 جیون دا ضروری حصہ اے۔ علی حیدر دا صاف بیان اے کہ:

لگیاں اکھیاں رہن ناہیں کتھے شہر محبوب دے وسیے جی
 اوہ جگہ کیہڑی جتھے عشق ناہیں دنیا چھوڑ کتے نیسے جی
 کچی نار دے نال نہ نیونہ لگائیے ہوتھے یار دے نال نہ ہیے جی
 دل وچ کھوٹ رہے مونہوں ہس بولے کچھ یار نوں بھیت نہ دسیے جی
 علی حیدر میاں دل بک ہووے بھانویں سوکھیاں اتے ویسے جی
 پر مکھ صوفی بلھے شاہ وانگ علی حیدر اپنی سمکالی راج نیتک حالت اتے نظر رکھدا اے۔
 درباراں تے تنقید کردا اے تے اوس ویلے دی حالت اتے ہنجو کیردا اے۔

بھی زہر جو کھا مرن کجھ شرم نہ ہندوستانیوں نوں

کیا حیا ایہناں راجپاں نوں کجھ لج نہیں تورانیاں نوں
بھیڑے بھر بھر دیوان خزانے فارسیاں نوں خراسانیاں نوں
وچ چھونیاں دے نک بڈو جے لہو نہ ودھیایانیاں نوں
ہکے تاں کھا کٹاری مرو، جے سکھو نہ مار ایرانیاں نوں
حیدر آکھتوں ایہناں ہیجڑیاں نوں ایہناں حیفاں نامردانیاں نوں

علی حیدر دی رچنادی اہمیت اوس دے ادبی پکھوں سیاسی حالت اتے نظر، دیس پیارتے
ثقافتی قدراں دے بیان توں اڈ پنجابی جھولی وچ نویں شبدیاں دے استعمال وچ وی دیکھی
جاسکدی اے۔ اوس نے بڑی خوبصورتی نال پنجابی بھاشادی آتمناں پچھیان دیاں ہویاں اپنی
رچنادا موضوع بنایا اے بھانویں کہ اوہ فارسی داوی مقبول کوی ہے پر اوس نے پنجابی بھاشانوں جو
دین دتی اوہ اعلیٰ اے ایہوکارن اے کہ پنجابیاں دی جند جان تے ثقافت بارے آکھیاں گئیاں
شاعری تکاں عالمگیر سچائیاں محاورے تے استعاریاں داروپ دھارن کر گئیاں ہن تے ایس
پاروں ای علی حیدر پنجابی ساہت وچ ہمیش لئی امر ہو گیا اے۔

لوک گیت

پنجابی لوک گیتاں دادامن بڑا وسیع اے۔ بچے دے جمن توں لے کے بڈھے دے مرن تک دے لوک گیتاں نال ایہہ شاعری مالا مال اے، لوک گیت لوکاں دے دلاں دیاں دھڑکنناں تے عام لوکاں دیاں خوشیاں دیاں منہ بول دیاں تصویراں ہوندے نیں۔ لوک گیت اوہناں وں سونے پھلاں وانگوں ہوندے نیں جیہڑے مٹی دی زرخیزی پاروں دھرتی وچوں آپ مہارے پنجر پیندے نیں۔ تے دماغ وچ لہہ جان والی خوشبو نال دھرتی نوں خوبصورتی بخشدے نیں۔ ایہہ لوک گیت عام لوکاں دے دکھاں تے درداں دیاں کہانیاں ہوندے نیں تے ایہدے نال نال کسے وی علاقے دیاں ثقافتی قدراں دے ذخیرے وی ہوندے نیں۔

لوک گیت کسے وی قوم دا بڑا وڈا نمونہ ہوندے نیں۔ ایہناں وچ نہ صرف قوم دے رہن سہن دے ڈھنگ بلکہ اوس وسیب دیاں من موہنیاں تصویراں وی ہوندیاں نیں۔ لوک گیتاں وچ صدیاں دے تجربے، مت دیاں گلاں، قوم دے رسم و رواج، گزرے ہوئے ویلے دی جھلک، سوہنی دھرتی دارنگ، اُگن والیاں فصلاں، دریاواں، ندیاں دیاں کانگاں، طوفاناں تے جھکھڑاں توں وکھریت دے ٹیلے، نخلستان تے ہرے بھرے میداناں دا ذکر ملدا اے۔

ایہہ لوک گیت ساڈے سوچ تے جذبیاں دیاں مورتاں ہوندے نیں پر ایہہ کسے اک شاعر دی تخلیق نہیں ہوندے تے نہ ای کسے دی شعوری کوشش دا نتیجہ ہوندے نیں۔ بلکہ ایہہ اوہ جذبے ہوندے نیں جیہڑے آپ مہارے لوکاں دے مونہوں نکل کے موزوں لفظاں داروپ دھار لیندے نیں۔ ایہہ گیت دلاں دیاں ڈونگھائیاں وچوں اٹھدے نیں تے دلاں اُتے ڈونگھا اثر کردے نیں۔

پنجابی لوک گیت پنجاب دے وسینکاں دیاں سدھراں تے جذبیاں دی ترجمانی کردے
نیں تے اینہاں لوک گیتاں وچ سانوں نہ صرف موجودہ پنجاب بلکہ اج توں پہلاں دے
پنجاب دی جھلک وی نظر آؤندی اے۔ انگریز مفکر ”شیلے“ آ کھدا اے کہ:

”دنیا دے بہترین لوک گیت پنجاب دے لوک گیت نیں“

”شریف کنجاہی“ ہوری ”جھاتیاں“ وچ لکھدے نیں پئی:

”لوک گیت پنجابی ادب داماں یوگ سرمایہ نیں ایہہ ساڈے ماضی، حال تے ساڈے
وڈیاں دیاں اُچیاں نیویاں تصویراں نیں۔“

لوک گیت پنجابی ادب دا قابل فخر سرمایہ نیں تے ساڈی پینڈور ہتل دی پچھان نیں۔ پنجابی
لوک گیتاں دیاں ڈھیر ساریاں قسماں نیں پر ایہ تھے دو لوک گیتاں اتے چانن پایا جاندا اے۔

لوری

دنیا دی ہرزبان وچ تے ہر علاقے وچ لوری اپنا وکھراتے نو یکلہ مقام رکھدی اے۔ لوری
ایک اچھیا لوک گیت اے۔ جیہڑا روندے بال نوں چپ کران تے سوان لئی گایا جاندا اے۔ بال
لوری دے لفظاں دے معنی تے نہیں سمجھدا پر اوہ ماں دی مٹھی آواز سن کے چپ ہو جاندا اے۔
لوری وچ ماں دی ممتا دا اک سمندر وگدا نظر آؤندا اے۔ ایہدے وچ پاکیزہ سدھراں، امنگاں،
آن والے ویلے دے سفنے تے دعاواں ماں دے منہ نکلدیاں نیں۔ لوری وچ بھین دے دل دی
پکار دے نال نال اوس وسیب نوں وی ویکھ سکدے ہاں۔ ماواں لوریاں راہیں ڈھیراناںج دی
سدھر، رشتے داراں دی سلامتی تے مال ڈنگراں دی سلامتی لئی خیراں منگدیاں نظر آؤندیاں نیں۔

ونگی لئی ایک لوری

الھر بلھر باوے دا باوا کنک لیاوے گا

باوی بہہ کے چھٹے گی سو روپیہ وٹے گی
 اک روپیہ کھوٹا اوہدا لیاندا لوٹا
 لوٹے وچ پانی ماں تیری رانی
 پیو تیرا راجہ سونے دا دروازہ
 چاندی دیاں پوڑیاں ستے بھیناں گوریاں
 ایک بھین کالی اوہو کرماں والی
 اللہ توں والی توں دتا اے تے پالیس توں
 سونے دا پنگھوڑا سونے دی کٹوری
 تینوں بھین دیوے لوری تینوں ماں دیوے لوری

گھوڑی

گھوڑی خوشی دا گیت اے جیہڑا شادی ویاہ دے موقع تے گایا جاندا اے۔ لاڑا سونے دیاں
 تاراں والا سہرا بنھ کے جدوں گھوڑی اتے بہندا اے تے بھیناں گھوڑی دی واگ پھڑ کے ایہہ گیت
 گاؤندیاں نین۔ اوس ویلے بھیناں بھرا کولوں لاگ لیندیاں نین جس نوں ”واگ پھڑائی“ آکھیا جاندا
 اے۔ ایہہ گیت صرف منڈے دے گھرای گایا جاندا اے۔ ایس گیت رائیں بھرانال محبت تے اوہدی
 تعریف توں دکھ بھین دیاں سدھراں، آساں، امنگاں، دی پر خلوص سچائی ملدی اے۔ ونکی لئی گیت:

گھوڑی آن بدھی تیرے چاچے جج پہن کھلوتی لاچے
 بھرنی آں موتیاں دے تھال ونڈنی آں لاگیاں دے لاگ
 گھوڑی آن بدھی تیرے مامے جج پہن کھلوتی جامے

بھرنی آں موتیاں دے تھال وٹڈنی آں لاگیاں دے لاگ
ایہناں گیتاں وچ جذبیاں دا اُبال اے۔ گھوڑی طربہ رنگ وچ ہوندی اے۔ ”مقصود
ناصر“ ہوری گھوڑی بارے لکھدے نیں:

”ایہناں گیتاں یعنی گھوڑیاں وچ احساس وی پر خلوص سچائی تے شہد جیسی مٹھاس رس
گھولدی اے۔ تے جدوں کورس دی صورت گھوڑیاں گائیاں جانڈیاں نیں۔ تے گاؤں والیاں
دی آواز سنن والیاں دے دلاں وچ جذبیاں دا اک ہڑ لے آؤندیاں نیں۔ بھیناں دیاں
سدھراں، ارماناں، آساں تے امنگاں ایہناں گیتاں وچ ڈھلکاں مار دیاں نیں۔“

لاڑا جدوں گھوڑی تے بہہ جاندا اے تے بھیناں گھوڑی دی واگ پھڑلیندیاں نیں۔ لاڑا
اوس ویلے بھیناں نوں لاگ دیندا اے تے بھیناں گاؤندیاں نیں۔ ایہہ اوہ ویلا ہوندا اے جدوں
کوئی بھین موندہ بھر کے بھرا کولوں کوئی شے منگدی اے تے اپنا مطالبہ منا کے ای گھوڑی دی واگ
چھڈدی اے۔ ونگی لئی ویکھو:

روپیہ	نہیوں	لینا	روپیہ	رکھ	پلے
تیرا	لون	تیل	چلے	جم جم	جائیں ویرا
چھڈا دے	گا	بابل	تیرا	جہنوں	درد
دسیاں	دا	راجہ	میرے	بابل	دا پیارا
امبری	دے	دل	دا	سہارا	
نی	ویر	میرا	گھوڑی	چڑھیا	
گھوڑی	چڑھیا	نی	سیو	گھوڑی	چڑھیا

بولیاں

پنجابی لوک گیتاں دی اک قسم بولیاں اے بولیاں جمع داصیغہ اے۔ جیہداواحد بولی اے تے جیدے کئی معنی نیں بولی دالفظ زبان دے معنیاں وچ ورتیاں جاند اے بولی پنجابی شاعری دی اوس قسم نوں کہندے نیں جیہدا صرف اکومصرعہ ہوندا اے بولی اک مصرعہ ہون پاروں ردیف قافیہ نیں ہوندا بعض کتاباں وچ بولی نوں دو مصرعے وچ پیٹھ اُپر لکھیا جاند اے انج لکھن وچ ہرج تے کوئی نیں پر ویکھن والیاں نوں بھلیکھا پیندا اے کہ بولی دو مصرعیاں نال بن دی اے بھانویں اوہناں دویاں مصرعیاں وچ ردیف قافیہ نیں ورتیا ہوندا۔

ذرا ساہ لین نوں روک کے پڑھن نوں پنجابی وچ ورام آکھدے نیں چھوٹے مصرعیاں وچ ورام دی لوڑ نیں پیندی پروڈے تے لمبے مصرعیاں وچ دو، دو ورام وی آ جاندے نیں ایس لئی بولی دے مصرعے نوں جیہڑاں وی ہوندا ایں اک ورام نال پڑھدے نیں جہناں نے ایس بولی نوں دو مصرعیاں وچ بنادتا ایں اوہناں نے ورام نوں صحیح نہیں ورتیا۔

ایہہ مثال ویکھو۔ بولی اے:

گوری لاه کے پزیاں رکھیاں
دھرتی نوں پھل لگ گئے

ویکھو تہا نوں اندازہ ہو یا نا ایں کہ دھرتی نوں پھل لگ گئے پڑھن توں پہلاں ذرا رکنا پیندا ایں اصل وچ گوری لاه کے پزیاں رکھیاں دھرتی نوں پھل لگ گئے اکوای مصرعہ اے ایہدے دو ٹکڑے کر کے جے گوری لاه کے پزیاں رکھیاں اک سطر وچ تے دھرتی نوں پھل لگی گئے دوسری سطر وچ لکھیے تے ایہہ دو مصرعہ گنتری کرن لئی تے گئے جاندے پر اصل ایہہ اکومصرعہ ہوئے گا فیر

جدوں ایہناں وچ کوئی ردیف قافیے والی نہیں اوہناں نوں دو مصرعے آکھنا ورام نوں بہتا ہی
لماں کرنا ایں۔ بولیاں ویکھو:

آتا گنھدی دامڑ ہکا چویا تون تے سندور ڈلھیا
میری رات زنجیری چھنکے تیرے بھانیں چور آ گیا
کتے ٹکریں تے حال سناواں دکھاں وچ جنرل گئی

کئی تھانواں وچ لہجے دے فرق پاروں یاں الفاظ نوں اگے چھپے کرن نال انج وی ہو جاندا
اے جے اوہدے وچ ماتریاں دی گنتری وچ فرق پے جاندا ایں پر عام طور تے اک بولی وچ ۳۴
ماترے ہوندے نین ۱۸ پہلوں تے ۱۶ مگروں مطلب ایہہ کہ اٹھاراں ماتریاں مگروں ورام آ وندا
اے ویکھو پیریں عشقے دی جھانجر پالے (۱۸ ماترے) تے نچ کے منالے یارنوں (۱۶ ماترے)
تے کل ۳۴ ماترے ہوئے۔

ایہہ بیان ہو چکیا اے کہ بولیاں لوک گیتاں دی اک قسم اے جے بولیاں نوں لوک گیت
آکھیا گیا ایں تے ایس نوں گنویا جانا ضروری اے۔ کئی تھانواں وچ بلے بلے یا بھئی بلے بلے
آکھیا جاندا اے ایہہ ایس طرح دے سدے طریقے غلط نہیں تے نہ ایہناں نوں اصلی بولی دے
ماترے گن لگیاں حساب وچ رکھنا چاہیدا اے ہن تیک جو کجھ بیان ہو یا ایہہ صرف بولیاں دی
ظاہری شکل اے بولیاں دے پنڈے توں ودھ کے تے اوہناں دے اندر داروپ اے گل دا
مطلب کہ جس جذبے جوش تے اصلے تے ایہہ بولیاں کھلوندیاں نہیں اوہ ایہناں سچا زور وار تے
بھرواں ہوندا اے تے اوہناں اگے بولیاں دی ظاہری شکل ماند پے جاندی اے تے بولیاں سنن
والا ایہہ بھل جاندا اے کہ ایہدے وچ کنے ماترے نیں ورام کتھے آیا تے قافیہ ردیف کدھر گیا؟
بولیاں پنجابی شاعری دا اک انوکھا تے نویکلا روپ اے اک مصرعے وچ اپنے دکھاں

درداں، خوشیاں، سدھراں، یا اپنی واہی نیجی، گھاٹے وادھے، پیسے دھلے دے حالات نوں انج
 بیان کیتا جاندا اے جیوے سنن والے دے کلیجے نوں ہتھ پوے تے اوہ ہل نہ سکے ایہہ کوئی نکی جی
 گل نہیں کہ گھٹوگھٹ لفظاں وچ ودھتوں ودھ گل کیتی جاوے تے انج کیتی جائے کہ سنن والے
 دے مغز وچ اجیہا چائن ہو جاوے کہ اوس نوں دور تے نیڑے سب کجھ دس لگ پئے تے بولیاں
 ورگی صنف پنجابی دے علاوہ ہور کسے زبان دی شاعری وچ گھٹ ای کوئی صنف ہووے گی بولیاں
 دے اک اک مصرعے وچ کسے وڈے کوی نے نہیں بلکہ عام لوکاں میں اجیہاں حقیقتاں بنھیاں
 اجیہاں صورتاں دکھائیاں اجیہے نقشے کھچے تے اجیہے رنگ لائے نہیں جو اک اک مصرعے اتے اک
 اک کتاب لکھی ہوئی لگدی اے ایہہ گل کوئی اپنی نوں نہیں سگوں پنجاب دی دھرتی اتے باوا فرید
 توں لے کے بلھے شاہ، تے سلطان باہوتوں لے کے شاہ حسین بڑے وڈے وڈے صوفی تے کوی
 ہوی ہوئے نہیں تے اوہناں دیاں لکھیاں ہویاں کافیاں تے گیت قصے پنجابی ادب دی جان نہیں
 پراوہ بولیاں دے روپ وچ پنجابی ادب نوں انمول خزانہ دے گے نیں میں صوفی شاعراں دی گل
 کر رہیاں ساں ایہہ دو بولیاں ویکھو جیہڑیاں خورے کدوں ایس دھرتی چوں پھٹیاں پر ایس
 دھرتی داسر ہمیش اچار کھن گیاں:

کلی یار دی سرگ دا واسا
 تے اگ لاواں مندریاں نوں

ہور ویکھو:

اینویں یار دا الاہما لینا
 توں کلی وچوں چور کڈھ دے

گل تصوف دی ہووے یا عشق دی بھانویں مرشد دے قرب حاصل کرن دی گل ہووے یا

دنیاوی بے ثباتی دی بولیاں لئی ایہہ اک وڈا موضوع اے جس نوں پنجاب دے گمنام فقیراں سگوں روایتی ان پڑھ لوکاں نے انج توڑ چڑھایا اے کہ ایہدے وچ سبھے فلسفے تے اوہناں دے سینکڑے پاسے سامنے آگئے سن۔

پنجاب وچ شہری آبادی گھٹ تے پنڈ دی آبادی بہتی اے ایس کر کے بولیاں وچ بہتی گل بات پنڈاں دیاں پیلیاں فصلاں، کھوواں، واہن بچن والے پنڈ دے منڈیاں گھبر و جواناں تے بڈھے ٹھیریاں دے نال نال الٹیاں تے تندرست جٹیاں دی نظر آندی اے پنڈ دے مرداں تے تیویاں دے کپڑے لیہڑے گھنے گئے لاجے، ٹونباں، چھلے ایہناں بولیاں وچ انج بکھے ہوئے نیں کہ اوہناں لوکاں دے نہ صرف عام طور طریقیاں دی گل کھل دی اے سگوں اوہناں دیاں رسماں ریتاں، ویاہ شادیاں میلے ٹھیلیاں دیاں بھیڑیاں چنگیاں صورتاں دکھائی دیندیاں نیں:

انج	گھر	سجنا	دے	جانا
چھیتی	چھیتی	مک	پنڈیا	
لوکی	پاندے	ولایتی	ٹوٹے	
تے	پھوکاں	پھلکاری	نوں	
ویر	مرجائے	وچولا	تیرا	
بھابھی	آندی	کالے	رنگ	دی
میری	سجری	ناردا	گھنا	
اچالونگ	تے	تویریاں		
نویں	ووہٹی	مکلاوے	آئی	
تے	بہ	گئی	پیڑھا	ڈاہ
			کے	

لے دے چرخہ شیشیاں والا
 کتدی دا چوڑا چھنکے
 گھگریے صوف دی اے
 تینوں جیٹھ مرے تے پاواں
 جگے مجھ نوں مروڑا دتا
 تے پنڈ دی پنچایت ٹٹ گئی

بولیاں پاوں لئی عام طور تے منڈیاں دیاں دوٹولیاں بن دیاں نہیں جسے ویلے پنڈ وچ
 شاماں ہو جان دیاں نہیں تے دوٹولیاں پنڈوں باہر کھلے تھاں تے ٹر جان دیاں نہیں تے واری واری
 اک ادھرتے دو جا ادھر بولی پاوند اے خیر کدی کدی اک پاسیوں اک منڈا کڑی بن کے اپنے
 دل ہواڑا کڈھ دا اے تے انج اپنی اوہ وی خواہش نوں پورا کر دا اے جیہڑیاں پنڈ دے ماحول
 وچ پوریاں نہیں ہوندیاں۔

دھوکہ

اج میں تہانوں اپنی آپ بیتی سناناں واں میں میٹرک دا امتحان بڑے چنگے نمبراں نال پاس کیتا۔ میں ابے ہوراں کولوں داخلے پیسے منگے تے اوہناں مینوں آکھیا ”پتر“ کل مینوں تنخواہ ملن والی اے میں تینوں کل داخلے جوگے پیسے دیواں گا۔ ایہہ گل سن کے میں بڑا خوش ہويا۔ پئی کل مینوں ابے ہوراں نے داخلے فیس دینی اے۔ کیوں جے مینوں پڑھن دا بڑا شوق سی پر گھر دی مالی حالت کجھ بہتی چنگی نہیں سی۔ ابے ہوراں دی تنخواہ نال ای گھر دا خرچ ٹر رہیا سی۔ فیس ملن دی خشی وچ راتیں مینوں نیندر نہ آئی۔ رب رب کر دیاں رات لنگھی تے سویرے ابے ہوراں وعدے موجب مینوں کالج وچ داخلہ لین لئی فیس دتی۔ فیس ملن دی مینوں اپنی خوشی ہوئی جنی کسے بال نوں ضد کرن پچھوں پسند دا کھیڈ ونا ملن دی ہوندی اے۔ میں کالج جان دی تیاری اپنی کاہلی نال کیتی کہ گھر دے جی میریاں پھرتیاں تے حیران سن۔

کالج جان دیاں ہویاں رستے وچ کجھ لوک کھڑے نظریں پئے۔ لوکائی دے اکھ وچ اک بندہ بانہواں اڈھ کے کہہ رہیا سی کہ میرے پتر دا ایکسیڈنٹ ہو گیا اے۔ دوا دار لئی مینوں کجھ روپیاں دی لوڑاے۔ پر اپنے وڈے اکھ اگے ہاڑے پاؤن دے باوجود کوئی وی بندہ اوس دی مدد لئی تیار نہ ہويا، اوس دے رون ہا کے انداز نے میرے دل نوں موم وانگوں پگھلا دتاتے میں اپنی ات دی نرم طبیعت پاروں اوس دی مدد کرن لئی تیار ہو گیا تے اپنے داخلے دے پیسے اوس دی تلی اتے دھر دتے گھر پرتن سمے مینوں اوس دکھیا ر دی مدد کر کے ڈاہڈی خشی محسوس ہو رہی سی تے میں پھل وانگوں ہولا ہو کے پینڈا چھیتی چھیتی مکار ہیاں ساں کیوں جے میں گھر جا کے ایہہ کارنامہ سب نوں دسنا چاہندا ساں۔ گھر اپڑ کے میں سب نوں اپنے نیکی دے کم بارے دسیاتے اوہناں

نے میرے جذبے دی تعریف کیتی۔

کچھ دیہاڑے گزرے میں اک دوکان تے بیٹھا اخبار پڑھ رہیا ساں تے اچن چیت
میری نظر اک فوٹو تے جا پئی میں پچھانن دی کوشش کیتی تاں چیتے آیا ایہہ تاں او سے بندے دافوٹو
سی جس دی میں مدد کیتی سی۔ پرایہہ کیہ؟ کیوں جے اوس بندے دی فوٹو وچ اوس توں وکھ دو پلس
والے وی کھڑے سن تے اوس فوٹو دے تھلے کھیا ہو یا سی کہ ایہہ بندہ فراڈیا اے جس نوں پلس نے
لوکاں کولوں جھوٹ بول کے پیسے ٹھگن تے پھڑیا اے جد میں ایہہ خبر دی تفصیل پڑھی تاں ہوروی
حیرانی ہوئی کیوں جے اخبار وچ لکھیا ہو یا سی کہ ایہہ بندہ آکھ رہیا سی کہ اوس دے گھر والی مرگئی
ای اوس دے کفن دفن لئی اوہ لوکاں توں پیسے منگ رہیا سی کہ اچانک اک بندے نے اکٹھ وچوں
آکھیا کہ ایہ بندہ کل وی ایہو آکھ کے لوکاں کولوں پیسے منگد اپیا سی جدا کٹھ نے ایہ گل سنی تاں اوس
منگتے نوں پھڑ کے پلس دے حوالے کردتا۔

خبر پڑھ کے میں سوچ دے ڈونگھے پانیاں وچ جاڈبا۔ کیوں جے ایہو جیسے لوکاں نے اصل
ضرورت منداں داحق وی کھولیا اے ساڈیاں اخلاقی قدراں ایس حد تک وگڑ گئیاں نیں کہ اسیں
اپنے سکیاں نوں وی مارن نوں دریغ نہیں کردے۔ حالانکہ اسلام وچ منگن دی سختی نال مناہی کیتی
گئی اے۔ پراج تے ہر بندہ روپے پیسے دی لالچ وچ انھا ہو کے اخلاقی قدراں نوں پیراں پٹھ
مدھول رہیا اے۔ مکدی گل ایہہ کہ ساہنوں مدد تاں کرنی چاہی دی اے پر ذرا ویکھ چاکھ کے کتے
میرے وانگوں دھوکہ ای نہ کھا جانا۔

تلاشی کوٹ دی

چاچا اللہ دتہ نے اپنے ہرے رنگ دے کوٹ دا اپروالا بٹن بند کر دے آکھیا ”انور پتر! شام نوں بازار توں پرتدے ہو یاں میرے لئی دیے دا اک ڈبہ تے لے آویں“ ایہہ کہہ کے اوہناں دو پرانے دس دس والے نوٹ میرے ول وادھائے ”چاچا! ایس دی کیہہ لوڑاے؟ میں لے آواں گا“ میں رسماً آکھیا۔

”اونیں پتر! میرے کول نہ ہوون تاں ہو رگل اے“ میں چاچے کولوں پیسے پھڑے تے بازار ٹر گیا، چاچا اللہ دتہ ساڈے پنڈ دے بزرگاں وچوں سن۔ ساڈے گھرتوں اوہ تن گھر چھڈا ک کلی ورگے گھر وچ رہندے سن جس دا صرف اک ای کمرہ سی۔ بچے ہنیں سن تے گھر والی کدوں دی اللہ کول ٹر گئی ہوئی سی۔ عمر وچ اوہ سٹھ دے لگ بھگ ہوون گے۔ جدوں وی اوہناں نوں کوئی بازار داکم ہوندا تاں اوہ کسے وی بازار جا رہے ہوندے بندے نوں آکھ دیندے۔ ہر بندہ ہس کے اوہناں داکم کردا سی۔ اج مینوں بازار جان دے ویکھ کے اوہناں مینوں اپنے کم دا آکھ دتا۔ میں شامیں دلایا اوہناں نوں لیا کے دے دتا۔ چاچا اللہ دتہ نوں سارے پنڈ والے وڈے چھوٹے چاچا ای آکھ دے سن۔ اوہناں دی شخصیت بہت گنہیل داری تے اوہناں دا ہرے رنگ دا کوٹ جس نوں اوہ ہر ویلے پائی رکھدے اوہناں دی شخصیت نوں ہور گنہیل دار بنا دیندا سی۔ کوٹ اتے دو چوڑیاں لکیراں سن گرمی ہووے بھانویں سردی کوٹ ہر ویلے اوہناں دے جتے اتے رہندا۔ مینوں یاد نہیں کہ میں کدے اوہناں نوں بغیر کوٹ دے ویکھیا ہووے۔ چاچا نوں کئی لوک مذاق وچ کہہ دیندے سن ”بھئی ایس کوٹ اندر کیہڑا خزانہ اے جو ایس نوں ہر ویلے پائی پھر دا ایں“ پر چاچا اتے کسے گل دا اثر نہ ہوندا۔ ایہو وجہ سی کہ اکثر لوک ایہ سمجھن لگ پئے کہ شاید چاچے

نے کوٹ اندر اپنی کل جمع پونجی رکھی ہووے تے اوہ چوراں توں ڈردا ایس نوں اپنے گھر وچ نہ رکھدا ہووے جے کر کوئی چاچے نال کوٹ بارے گل کرداتاں چاچا بڑے سوہنے طریقے نال ٹال دیندا۔ دن بدن لوکاں داشک وادھدا جارہیا سی۔ ساریاں دا ایہہ خیال سی کہ چاچے جوانی وارے بہت ساری دولت کمائی ہووے گی۔ دنیا وچ اگے کچھے کوئی ہے نہیں ایس لئی سینے نال لائی پھر دا اے۔ پر میرا خیال ایس دے الٹ سی۔ کہ جے ایہہ گل ہوندی تاں چاچے نوں ایس عمرے محنت دی کھڑی لوڑ سی۔ پر ایس سوال دا جواب میرے بلی ناصر نے مینوں دے دتا جیہڑا چاچے نوں کوٹ وچ ویکھ کے کوٹ داراز جان لئی ہر ویلے بے چین رہندا سی چاچا جے کر محنت مزدوری نہ کرے تاں لوکاں نوں پکا یقین ہو جاوے کہ واقعی ایس کول کافی دولت اے۔ سچی گل تاں ایہہ وے کہ میں وی کوٹ دی دولت مندی اتے یقین کر لیا۔ دو دنوں بعد ناصر ملیا جو چاچے گھر سودا چھڈ کے آرہیا سی۔ مینوں پکا یقین اے کہ چاچے نے کوئی وڈی دولت کوٹ اندر لکائی ہوئی اے۔ ناصر نے آوندیاں ای آکھیا۔ ”تینوں ایس گل دا کیوں یقین ہو یا“ میں پچھیا اوس دسیا کہ جدوں چاچے مینوں سودے لئی کوٹ دی کسے خفیہ جیب وچوں رقم کڈھ کے دتی۔ پر میں اوس دی گل نال اتفاق نہ کیتا کیوں جے ایہہ رقم اوہناں نے محنت مزدوری کر کے حاصل کیتی ہووے گی۔ ”مزدوری دی تھوڑی جیہی رقم تے اوہ قمیض وچ وی رکھ سکدے سن“ ناصر اپنی گل اتے اڑیا ہو یا سی ”خیر ساہنوں ایس گل نال کیہ؟“ میں بیزار ہوندے آکھیا ”تینوں نہ سہی مطلب مینوں مطلب اے“ اوہ خوش ہو گیا تے اپنا منصوبہ مینوں دسن لگ پیا۔ میں اوس دی گل سن آکھیا ”وکیہ ناصر جے کوٹ دی تلاشی دے دوران پھڑے گے تاں خوا مخواہ چور بن جاواں گے، پر اوس دی اڑی دے سامنے میں ایس شرط اتے حامی بھری کہ میں مکان توں باہر رہو انگا اوہ اندر جا کے کوٹ لیاوے گاتے تلاشی توں بعد او تھے ای رکھ آوے گا۔ میرا کم صرف اوس نال بوہے تک جانا اے۔ تلاشی دا مقصد

صرف اصلیت دیکھنا سی کہ واقعی کوٹ اندر دولت ہے یاں ایویں لوکاں گلاں بنائیاں ہونیاں
نیں۔ ایس لئی میں وی ناصر نال اوس دے منصوبے وچ بھائی وال بن گیا۔

منصوبے دے مطابق دو جی رات باراں وجے دے لگ بھگ میں تے ناصر چاچے دے
مکان اندر اپڑ گئے چاچا گوڑھی نیندرستا ہو یا سی۔ ساڈی خوش قسمتی کہ چاچا گھوڑے وچ سوں رہیا
سی۔ ناصر نے ہمت کر کے ساری باری کھولی جیہڑی چاچے نے گرمی پاروں ادھی کھولی ہوئی سی۔
ناصر ہولی ہولی اندر کمرے وچ گیا تے بڑی احتیاط نال کوٹ چک ہولی ہولی برآمدے وچ
آ گیا۔ میں اتھے اپنا ساہ روکی کھلوتا سی خوف نال پسینے آرہے سن تے دل تیزی نال دھڑک رہیا
سی۔ میں جدوں ناصر دے ہتھ وچ کوت دھاتاں ایس توں پہلے کہ اوہ میرے کول آوے میں
اودے ول ٹرپیاں۔ کول اپڑ کے اوس آکھیا کہ ساہنوں کسے ویران تھاں اتے جا کے آرام نال
کوٹ دی تلاشی لینی چاہیدی اے، ساہنوں چھیتی نال ساری کارروائی کر لینی چاہیدی اے متاں
چاچے دی اکھ کھل جاوے۔ میں اوس دی گل منی تے چھیتی نال کوٹ نوں لے کے مکان توں باہر
جھاڑیاں اوہلے آگئے تے ٹارچ دی روشنی وچ کوٹ دامعائنہ شروع کیتا۔ لگداسی ورھیاں توں
کوٹ نوں پانی نہیں سی دکھایا گیا۔ فیرکئی تھاواں توں رنب بدل کے کالا ہو چکیا سی۔ میرا دل دھک
دھک کر رہیا سی تے ناصر بڑی بے چینی نال کوت دی تلاشی لے رہیا سی میں سوچ رہیا سی کہ وڈی
رقم ویکھ کے ساڈی نیت وچ فتورای نہ آ جاوے۔ میں ایس گل دا اظہار ناصر نال کیتا۔ اوس خوشی
نال آکھیا جے کر مال مل گیا تاں ”فنفٹی فنفٹی“ میں ہنیرے وچ ناصر دیاں چمکدیاں اکھاں
ویکھیاں اوہ اپنے نال مینوں وی پھنساوون دے چکراں وچ سی، ناصر چھیتی چھیتی کوٹ دی تلاشی
لے رہیا سی۔ میں ٹارچ نال اوس دے کم نوں سوکھا بنا رہیا سی۔ سب توں پہلے اوہنے سامنے
والیاں دونواں جیباں دی تلاشی لی جتھوں سکھے گھاہ توں دکھ کجھ وی برآمد نہ ہو یا۔ ایس توں بعد

سائیڈ والیاں جیباں دی تلاشی لئی پر مایوسی دامنہ ویکھنا پیا۔ ناصرنوں فیروی یقین نہ آیا کہ کوٹ اندر کوئی نہ کوئی خفیہ جیب ضرور ہووے گی اوس نے چادر وانگ کوٹ نوں زمین اتے وچھادتا میں اپنے دل تے ٹارچ نوں گھٹ کے پھڑیا ہو یاسی۔ اوس نے کوٹ دیاں وکھ وکھا تھاواں اتے ہتھ پھیرنا شروع کردتا۔ اوہ کوٹ دی اپروالی تہہ کھول کے اندروالی جیب اندر اپڑیا پر اوتھوں وی کجھ برآمد نہ ہو یا۔ اوہ میرے ول پر تیا شاید اوس ٹارچ دی روشنی وچ مینوں ہسدے ویکھ لیا سی۔ اوس غصے نال کوٹ نوں جھاڑیاں دے اتے سٹ دتا۔ ”تھن“ دی آواز نال کوئی دھات دی چیز نال ٹکرا کے اک پاسے ہو گئی۔ میں ٹارچ دی روشنی اوسے ول کردتی۔ ایہہ تاں اک روپے داسکھ سی جیہڑا پتہ نہیں کوٹ دے کیہڑے حصے وچوں نکل کے زمین اتے آ پیا سی!

نویں قمیص

اج اوہدی بھین دیاں نگا ہواں اوہدے ٹانکے لگے کپڑاں تے اٹک کے رہ گیاں اوہ روز
 ایہناں کپڑاں نوں ویکھدی سی۔ خاکی رنگ دی پتلون جیہدے تے جگہ جگہ خاکی یا اوہدے نال
 ملدے جلدے ٹانکے لگے ہوئے سن۔ سفید رنگ دی قمیص جھیرٹی کسے زمانے وچ سفید رہی
 ہوئے گی پرہن حالات دی گردش نے اوہدے تے زردی بکھیر دتی سی۔ ایس قمیص دے پھٹے
 ہوئے کالر حمیدہ روز دیکھدی سی پراج اوہنوں ایویں لگ رہیا سی جو یں اکرم دیا نگا ہواں چیک
 چیک کے اوہدے نال سوال کر رہیاں ہون پئی۔ ”باجی! اسیں غریب کیوں آں؟“ ”باجی!
 ساڈے ماں پیو مر گئے؟“ ”خدا دانناں کہیں رحیم رکھ دتا“

فیر حمیدہ سوچن لگ پئی اکرم نے سکول دا زمانہ تے ایہناں ای کپڑاں وچ گزار دتا پرہن
 تے اوہدے سوویں دان تیجہ وی نکلن والا سی فیر اوہ کالج وچ داخلہ لوے گاتے اودوں اوہدے کول نویں
 کپڑے ہونے چاہیدے نیں تے۔۔۔ فیر۔۔۔

رشیدہ دے چاچے دی شادی وی آرہی اے اوہدے تے وی نویں کپڑے ہونے
 چاہیدے نیں۔

اوہ اکرم دے پھٹے ہوئے کالر و ہندی جا رہی سی تے اوہنوں اپنیاں تے اکرم نوں
 پیش آون والیاں مصیبتاں یاد آ رہیاں سن۔ کس مصیبت نال اوہناں گزارہ کیتا۔ تے اکرم نے
 کس مصیبت نال اپنی پڑھائی جاری رکھی۔ بھکے رہے پر کسے دے اگے ہتھ نہ پھیلائے۔

حمیدہ دادکھی ذہن ماضی وچ گواچ گیا۔۔۔ اوہنوں اپنے ماں پیوشدت نال یاد آون لگ
 پئے۔ ”جے اوہ ہندے تے اکرم دی ایہہ حالت ہونی سی؟“ ”نہیں کدی وی نہیں“

ماں تے پہلے ای مرگئی سی تے جدوں اک مہینہ پچھوں پیووی مرگیا اودوں مالک مکان نے کس بے دردی نال اوہناں نوں باہر کڈھ دتا سی۔ کجھ دیہاڑے تے اوہ اپنی اک سہیلی دے گھر رہی تے جدوں ایس غیر گھر دے غیر مرداں دے ہتھ اوہدی عزت ول ودھنے شروع ہوئے مجبوراً اوہ تے اکرم اوتھوں چلے گئے کسے نوں وی دے سے بغیر۔

تے فیروز روپے ماہوار اک جھوپڑا نما مکان کرائے تے لے لیا۔ پیووی موت ویلے حمیدہ دسویں تے اکرم ستویں جماعت وچ سی پرہن حمیدہ نے پڑھانا چھڈ دتا سی اوہ ٹیوشن پڑھاندی سی۔ اوہنے اکرم نوں سکول وچ داخلہ دیو دتا۔ سکولوں واپس آ کے اکرم دی دو بچیاں نوں پڑھاندا ہندا سی۔ دواڑھائی سوروپے ماہوار وچ کھانا پینا پورا نہیں سی ہندا کپڑے بنان داشوق کتھوں پورا ہندا۔

ہن حمیدہ نے اپنی پوری توجہ بھرا دے پڑھائی تے لادتی ہفتے وچ دواڑھائی روپے بچالیندی سی تاں جے اکرم دی پڑھائی دیاں لوڑاں نوں پورا کر سکے۔

فیرتن چار سال گزر گئے ایس عرصے وچ اکرم تے حمیدہ تے دوہور بالاں نوں ٹیوشن پڑھانی شروع کردتی سی۔ اکرم دسویں دا امتحان دے کے فارغ ہو گیا سی ایس لئی اوہنوں وی کافی ویلا مل جاندا سی۔ حمیدہ نوں اکرم دے داخلے دی فکر سی۔ اوہنے اپنا تن من کٹ تے تن سوروپے تن سالوں وچ جمع کیے سن۔

تے اچ۔۔۔ اچ جدوں اکرم دے کپڑاں نوں ویکھیا تے حمیدہ دے دل وچ اک کسک جیہی اٹھی اوہنے سوچیا پئی اک تے رشیدہ دے چاچے دی شادی اے، کل جدوں اوہ ٹیوشن پڑھن آئی سی تے کڈے شوق نال دوہاں بھین بھراواں نوں بلا گئی سی۔ ”جانا تے پوے ای گا“ میرے کول تے امی دے کجھ صاف ستھرے کپڑے نیں پرا کر مکیہ پاوے گا؟“

تے فیر حمیدہ نے اکرم دے کپڑے سواد تے۔ سستے جیہے کپڑے پرا اکرم ایہناں کپڑاں نوں
 وکھ کے کناں خوش ہو یا سی تے ہن اوہ اوس دیہاڑے دا انتظار کرن لگ پیا جدوں اوہ ایہناں
 کپڑاں نوں پاوے گا۔ میٹرک دارزلٹ آ گیا اکرم چنگے نمبر لے کے پاس ہو گیا سی۔ اوہنے کالج
 وچ داخلہ لے لیا اتوار نوں رشیدہ دے چاچے دی شادی سی تے ہفتے نوں اکرم نے پہلی واری
 کالج جانا سی۔

”اک دن وچ کیہڑا میلے ہو جانے نیں“

”میں ہفتے نوں جدوں کالج جاواں گا تے سفید کپڑے ای پا کے جاواں گا۔ تے اگوں
 اتوار نوں شادی اے“

تے فیر ہفتہ وی آ گیا۔ اوہنے سفید کپڑے پائے تے کالج جاوون لئی تیار ہو گیا بھین اوہنوں
 دروازے تک چھڈن لئی آئی اوہ رورہی سی تے اوہدیاں اکھاں وچ ڈگن والے ہن جو خوشی دے سن یا
 خورے بیٹے ہوئے بے رحم لحاں نوں یاد کر کے اوہدیاں اکھاں نمناک ہو گیاں سن۔

اکرم جدوں کالج دے گیٹ تے اپڑیا تے اوہنے اپنے آپ نوں تنہا محسوس کیتا کوشش
 دے باوجود اوہنوں اپنے سکول دا کوئی منڈا نہ مل سکیا۔ آخر اوہ منڈیاں دی بھیڑ وچ ٹائم ٹیبیل نوٹ
 کرن لئی نوٹس بورڈ ول ٹرپیا۔ اتھے سیکنڈ ایئر تے تھرڈ ایئر دے بوہت سارے طالب علم فسٹ
 ایئر دے منڈیاں نال مذاق کر رہے سن۔ کسے نوں دھکا دتا۔۔۔ کسے تے سیاہی سٹی، کسے نوں
 جانڈیاں منڈیاں نے گھیر لیا تے اوہدے سر تے ٹھونگے مارن لگ پئے کسے نوں لیٹرین وچ بند
 کردتا۔ غرض جس منڈے تے شبہ ہو جاندا ای پئی ایہہ فسٹ ایئر وچ پڑھدا اے اوہدی خوب
 درگت بناندے۔

اکرم دے سفید کپڑے تے نویں فائل وکھ کے پنچ چھ منڈے اوہدے ول ودھے اک

دے ہتھ وچ دوات سی تے دو جے دے ہتھ وچ FYF فسٹ ایئر فول دی مہر سی جیہڑی آ لوتے بنی ہوئی سی۔ اک نے اکرم کولوں پچھیا ”ان وچ گروپ ڈویو ریڈ“
 ”آئی ہیونٹ نوٹڈ مائی گروپ اینڈ ٹائم ٹیبل“

(I have not noted my group and time table)

”اوئے فیرتے فسٹ ایئر پڑھنا ایں“ اک منڈ ابولا تے اوہنے روشنائی ایہدے کپڑاں تے ڈول دتی تے دو جے نے FYF دی مہر اکرم دی قمیض تے ثبت کر دتی فیر اوہ ایس بھیر وچ غائب ہو گیا۔

بوکھلائے ہوئے اکرم نے جدوں اپنی قمیض دیکھاتے دور تک روشنائی اوہدی قمیض وچوں رسدی ہوئی اوہدی پتلون دے کافی حصے نوں دی داغدار بنا چکی سی۔ ”ایہہ تے سفید کپڑے سن“
 ”ہن کیہ میں۔۔۔“ ”باجی نے کڈی چاہت نال بنائے سن“
 تے فیر اوہدیاں اکھاں وچوں ٹپکے ہوئے ہنجواں نے قمیض دی سیاہی نوں ہور پھیلا دتا۔
 تے جدوں اوہ پر نم اکھیاں نال گھر پہنچاتے اپنی بھین نوں اپنی ہچکی بھری آواز وچ اوہ صرف ایہو کہہ سکیا ”باجی! اسیں شادی وچ شریک نہیں ہو سکدے“

پنجواں شکار

شکندر بارہویں جماعت دا طالب علم سی اک دیہاڑے جدوں اوہ کالج اپڑیا تے اوہنے
 ویکھیا پئی کالج دے نیڑے خالی میدان وچ خانہ بدوشاں دیاں پکھیاں لگیاں ہوئیاں نیں کالج
 لگن وچ اچے کچھ چر رہندا سی پئی اوہ بے وس ہو کے پکھیاں ول ٹرپیا جدوں اوہ اک پکھی دے
 کول اپڑیا تے بت بن کے کھلوتا رہ گیا ایس پکھی وچ اک کڑی چھج بناون وچ لگی ہوئی سی اوہنے
 سدھے سدھے کپڑے پائے ہوئے سن اوہ دیاں گلہاں نوں اک لٹ لگدی پئی سی۔ موٹیاں
 موٹیاں اکھاں، گول گپا جھیا چہرہ۔ اچن چیت اکو واری ایس کڑی نے شکندر ول ویکھیا دونواں
 دیاں اکھاں چار ہوئیاں تے فیراوس کڑی نے سر تھلے کر لیا خدا جانے کدوں تیکر شکندر اوہدے دل
 ویکھدار ہیا جدوں کالج دا ویلا ہو گیا تے اوہ مجبور ہو کے کالج ول ٹرپیا پر اوہ چنگی طراں کالج وچ
 پڑھ نہ سکیا ہر ویلے اوس کڑی دے خیالاں وچ ڈبیا رہیا۔

جدوں کالج توں ویہلا ہو گیا بے وس اوہدے قدم اوس پکھی ول اٹھ پئے جیہدے وچ اوہ
 ٹیاری بیٹھی ہوئی سی۔ جدوں شکندر اوہ تھے اپڑیا تے اوہ وی پہلے توں اوہدی اڈیک وچ سی تے کہن لگی
 ”تسیں آگے اوباؤ جی، میں تہاڈی ای اڈیک وچ بیٹھی سی“ ایہہ گل سن کے شکندر حیران ہو گیا
 اوس کڑی نے دوجی وار فیرا کھیا۔

بابو جی تسیں حیران کیوں کھلوتے او۔ میں تاں پہلی ای نظر وچ تہانوں دل دے بیٹھی
 آں۔ ایس لئی دل دے ہتھوں مجبور ہو کے تہاڈے نال محبت دا اظہار وی کیتا اے ایس گل نال
 شکندر نے حوصلہ بنھیا ”چنگا بابو جی ہن تسیں جاندے رہو کیوں جے میرا پودو جھی پکھی وچ ستیا
 ہوئیاں اے تے ہن اوہ جاگن والا اے۔ سویرنوں ایسے ویلے تے ایسے ای جگہ تے آپاں ملاں

گئے،

شکندر جاندار رہیا پر اوہدے پیر بھونیں تے نہیں تکدے سی تے اوہ اج بہت خوش سی۔
 جیویں اوہنوں ساری دنیا دی دولت مل گئی ہووے۔ راتیں جدوں اوہ بسترے تے لہاں پیتاں
 اوس خانہ بدوش کڑی دے خیالاں وچ ڈیہا رہیا۔ اللہ جانے کدوں اوہنوں نیندر آئی۔
 دو جے دیہاڑے اوہ سویر نال جا گیا۔ ناشتہ کیتا تے فٹ کالج آ گیا اج اوہ مڑ مڑ گھڑی
 ویکھد اسی پئی کدوں کالج توں چھٹی ہووے تے اوہ اوس کڑی ول جاوے۔ اوہ اج گھڑی دیاں
 سوئیاں ول گھور گھور ویکھد اسی۔ پئی اللہ جانے ایہناں نوں کیہ ہو گیا اے؟ تے ایہہ اینی مٹھی چال
 نال کیوں چل دیاں پیاں نیں۔

اخیر کالجوں چھٹی ہوئی تے شکندر کاہل نال ٹردا ہوئیا پکھی ول گیا اوہ کڑی وی اوہدی
 اڈیک وچ سی اوس کڑی نے جیویں ای شکندر آؤندا ویکھیا تاں اوہدے چہرے اتے ہاسہ کھل گیا
 شکندر نے اوس توں پچھیا ”تہاڈا ناں کیہ اے؟“ اوہ شرماکے بولی ”شیمہ“۔۔۔ تے بابو جی تہاڈا
 کیہ ناں اے؟“

”میراناں۔۔۔ میراناں شکندر تے تے ہن تسیں مینوں بابو نہ آکھیا کرو۔ شکندر آکھیا
 کرو“ شکندر نے محبت دے جذبے نال آکھیا تے جواب وچ شیمہ نے گردن ہلائی ”چنگا شکندر
 ہن توں اتھے نہ آیا کر کدھرے میرا پیو جاگ پیتاں شامت آجاو گی۔ سگوں ایس وڈی کندھ
 کول آجایا کر میں وی آجایا کراں گی“
 ”ٹھیک اے“ شکندر نے آکھیا۔

”چنگا بابو ہن توں ایتھوں جاندار ہو کیوں جے بابا جاگن والا اے“
 ”ارے فیر توں مینوں بابو آکھیا اے“ شکندر نے چہرے اتے ناراضگی بناؤندے ہوئے

آکھیا۔

شیمانے بڑے معصوم جے ڈھنگ نال ہتھ بنھ کے آکھیا ”شکندر صاحب معاف کردیو۔
باندی توں فیرکدی وی غلطی نہیں ہووے گی“ شکندر اوس دی ایس معصوم ادا توں قربان ہو گیا تے
مسکراون لگ پیا۔

وڈی کندھ کول اوہ کئی واریں ملدے رہے پکے وعدے ہوندے رہے تے محبت جوان
ہوندی رہی۔

اک دیہاڑے جدوں شیمانے رنوں ملی تاں اوہ ڈاڈھی اداس سی۔ شکندر نے اداسی دی
وجہ کچھی تاں اوس نے جواب دتا ”پئی میرے پیونوں اپنی محبت دا پتہ لگ گیا اے تے اوہ آکھد
اے پئی میں تہاڈیاں دونواں دیاں بوٹیاں کردیواں گا“ ایہہ گل سن کے شکندر پریشان ہو گیا فیر
شیمانے آکھیا شکندر توں پریشان نہ ہو۔ نیڑے والی وستی وچ میری پھھی رہندی اے تے آپاں
اوتھے جا کے ویاہ کر لواں گے۔ پراوہ بڑی لالچن اے جدوں تیکر آپاں اوسنوں کجھ پیسے نہیں دیواں
گے اوہ اپنا کم نہیں کرے گی۔ تسیں گھٹو گھٹ اٹھ دس ہزار روپیہ کٹھا کرو تے آپاں سویرنال ای اوس
وستی جاندے رہواں گے۔

دو جی رات شکندر نے پیودی الماری وچوں اٹھ ہزار روپے کڈھ تے شیمانے کول جاندا
رہیا۔ شیمانے پہلے توں ای اذہدی اڈیک وچ سی تے فیر ایس طراں اوہ دونویں اک نویں پنڈھ
پے گئے شکندر تے دل وچ تاں بڑا ای خوش ہوندا اسی پئی اوہ شیمانوں ڈولی وچ دلہن بندی
ویکھدا اسی۔ اوہ کدوں تیکر ایہو جیہے خیالاں وچ ڈبیا رہیا کہ شیمانے دی واج نے اوہنوں حقیقت دی
دنیا وچ اپڑا چھڈیا۔

”شکندر آپاں دونویں شہرتوں چار کوہ دور آگئے آں اے میری پھھی دا گھر دو کوہ دور اے

تے میں تاں ڈاہڈی تھک گئی آں کجھ چر آرام کرن مگروں ٹرپواں گے“
شکندر نے جواب دتا ”بالکل ٹھیک اے“ تے دونوں اک درخت تھلے لمے پے گئے۔
جدوں شکندر دی اکھ لگ گئی تاں شیما اٹھ کے بہہ گئی اوہدا ہتھ فضا وچ اچا ہونیا تے دوجی واری
ہنیرے وچ کوئی شے چمکی تے شکندر دے سینے وچ کھب گئی شیما نے ایہدی لاش نوں دھرو کے
انھے کھوہ وچ سٹیا تے پسیاں والا تھیلا لے کے اوہناں پکھیاں ول جاندى رہی۔ اوہدا پو اوہنوں
اڈیکدا پیاسی۔ اوہنے پیارنال اپنی دھی نوں سینے نال لالیا۔ شیما نے اپنے پیونوں پنچویں شکار دی
خوشخبری سناؤندے ہوئے پسیاں دا تھیلا اوہدی جھولی وچ رکھ دتا۔
تے فیر دوجے دیہاڑے اوہناں نے چھیویں شکار دی بھیاں وچ اوس میدان نوں چھڈ
کے دوجے شہر دے میدان وچ ڈیرہ لالیا۔

سرونہہ دے پھل

جدوں تک پنڈ دی فضا وچ سرونہہ دے پیلے پیلے پھل لہلہاندے رہن گے میں شمودی یاد
 کدی اپنے دل وچوں نہیں کڈھ سکاں گا۔ شمو جیہڑی خود اک پھل سی۔ اک سدا بہار پھل۔۔۔
 جس دے پیکر وچ میں گرمیاں دی تپدی دوپہرنوں خوشبو سنگھی سی جیہڑی پنڈ دے لوک سردیاں
 وچ فجر ویلے صرف سرونہہ دے کھیتز ولوں آون والی ہواواں وچ ای سنگھ سکدے نیں۔ ایہہ
 خوشبو اوہدے جسم وچ کس بھری سی، میں اج تک نہیں جان سکا خورے ایہدی وجہ ایہہ سی پئی
 جدوں میں انہوں تکیا سی اودوں سرونہہ دے پھلاں تے وی جوانی سی۔ ایس توں پہلاں میں
 سرونہہ دے پھل تگے ای کدوں سن۔۔۔! ایہہ تے ابا جان نوں نجانے کیوں زندگی وچ پہلی
 واری خیال آ گیا پئی میں وی کوئی ذمہ داری داکم کر سکدا اوں جیہڑا اوہناں نے مینوں امتحان توں
 فارغ ہندیاں ای اپنے پنڈ دی زمین تے جیہڑی کئی سالوں توں مزارعیاں دے رحم و کرم تے سی
 دیکھ بھال لئی بھیج دتا۔ میرے جے سوسائٹی پسند لئی پنڈ کیہ سی؟ اک چڑیا گھر۔۔۔ میں چڑیا گھر
 دے اک اک جانور نوں دیکھیا پر کسے نے وی میرے ول متوجہ ہوندی ضرورت محسوس نہ کیتی۔
 زندگی سچ مچ اوہناں لئی اک پنجرہ بنی ہوئی سی جیہدے تے لگی ہوئی غربت، جہالت، روایت تے
 توہم پرستی دیاں آہنی سلاخاں اینیاں اچیاں ہو گیاں سن پئی کوئی وی جانور بیچارہ کوشش دے باوجود
 ایہناں نوں ٹپ نہیں سکدا سی۔ میں چڑیا گھر دی ہر خوبصورت چڑی نوں دانہ پان دی کوشش کیتی پر
 پنڈ دیاں چڑیاں۔۔۔ اوہ تے دانہ کھانا جان دیاں ای نہیں سن۔ میں چڑیا گھر دے ہر جانور توں
 بیزار ہو چلا ساں کہ میرے خاموش دل دے تاراں اک رسیلا نغمہ چھڑن لگ پیا تے میری روح
 اک نویں لذت توں آشنا ہون لگ پئی۔

ہوسکد اے پئی میں اپنی زندگی دے وڈے وڈے واقعات نوں بھل جاواں پر میں اوس
شام نوں کدی وی فراموش نہیں کرسکا نگا جس شام دن بھر دا تھکا ماندہ سورج ہو لے ہو لے مغرب
دے سینے وچ اتر رہیا سی تے اوہ میرے سامنے کھڑی سی اوہدے چھوٹے چھوٹے ننگے پیراں
دے نیڑے گڑدیاں بے ڈھنگیاں روڑیاں کھلریاں پیاں سن تے نیڑے ای اوہ گھڑاوی پیاسی
جنھوں کچھ چر پہلاں اوہ اپنے سرتے رکھ کے روں دے گالے طراں ہلکا پھلکا ظاہر کردیاں پنڈ
نوں جان والی پگڈنڈی تے مرجانا چاہندی سی۔ ہن نیڑے ای کھلوتا ساڈی زمیناں دانشی جس
اوہنوں رستے وچ روک تے گھڑا دکھاو نوں کہیا سی تے فیر اوہدے انکار تے آپ ای اگا نہہ
ودھ کے گھڑا اوہدے سرتوں لاه کے زمین تے انڈیل دتا سی۔ غصے بھریاں نگا ہواں نال اوہنوں
گھور دیاں ہو یا مینوں کہیا سی۔

”ویکھیا چھوٹے بابو! میں کہند اسماں ناں پئی ایہہ لوک بڑے بے ایمان ہندے نیں جے
میں ایہنوں رستے وچ روک لیندا تے اج ایہہ ست اٹھ سیر گڑ مار گئی ہندی“ پر یقین کرو میں اوس
ویلے ”گڑ مار جانے“ جے محاوراں توں میلاں دورساں۔ میریاں نگا ہواں تے اوس شاہکار
قدرت تے جم کے رہ گیاں سن۔ اوس سر و قامت دیاں بھریاں بھریاں گلہاں تے دودھ، ماکھی
تے گلاب دی آمیزش دا گمان ہندا سی۔ ستواں نک، گلاب دیاں دو مہکدیاں ہو یاں پنکھریاں
دی طراں خوبصورت گلابی ہونٹ تے اکھاں۔۔۔ اوہدیاں اکھاں تے میری شہر والی ایس محبوبہ
دی اکھاں توں وی زیادہ موٹی تے دلکش و دلاویز سن جیہدے تے اک انداز دے مطابق میں تن
چار ہزار روپیہ پانی دی طرح و ہاچکیا ساں۔ ایس پیکر مونا لیزا دے پچھے ماکھی دیاں مکھیاں سر و نہہ
دے پیلے بھیلاں دامنہ ایس دیوانگی تے والہانہ پیار نال چمدیاں سن پئی اوہناں دارس نچوڑ
لیندیاں سن پر اوہ ایس طلسماتی دور توں میلاں دور سی۔ میں سوچ رہیا ساں پئی کیہ کوئی چوروی

معصوم ہو سکدا اے۔ جے نہیں تے ایہدے چہرے تے ایہہ معصومیت دانور کتھوں سمٹ آیا اے؟ مٹھاس دیاں چند روڑیاں نیں ایہدے معصوم پیراں وچ مجبوری دی اوہ زنجیر پہناتی سی پئی ہن اوہنوں اپنی فطری حیا داوی کوئی حق نہیں سی۔ آہ! ایہہ غربت۔۔۔ کتنی وڈی مجبوری سے جس نے اوہنوں پھڑ کے میرے سامنے لیا کھڑا کیتا سی ورنہ خورے اوہ او تھے اک لمحہ وی نہ ٹھہردی۔

”منشی! میں آپے ایہدے نال گل کرلاں گا توں جاسکدا ایں“ زمیناں دے ایس منشی نوں جیہڑا چھ وی او تھے کھلوتا سی اک شان حاکمانہ نال کہیا۔۔۔“

”بوہت اچھا سرکار“ منشی نے بڑی فرمانبرداری نا جواب دتا تے گردن جھکا کے چل پیا۔
 ”کیہ میں تیراناں پچھ سکداں؟“ منشی دے جان توں بعد میں بڑے دھیمے لہجے سوال کیتا۔

”جی میراناں شمو اے“

”بڑا پیارا ناں ہے تیرا۔۔۔ میں تعریف کیتی۔“

اک لمحے واسطے اوہدے خوبصورت گلابی ہونٹاں تے اک دلکش مسکراہٹ ابھری پر فیروں او سے لمحے غائب ہو گئی۔

”شمو مینوں افسوس اے پئی منشی نے تیرے نال چنگا سلوک نہیں کیتا“ میں ہمدردی جتان دیاں ہو یاں کہیا۔

”کوئی گل نہیں باؤ جی۔ ساڈے جے غریباں دی قسمت اچ ای ایہو کجھ اے“ اوں افسردگی نال کہیا۔

میں کہیا ”ایہہ نہ کہہ شمو۔۔۔ توں غریب نہیں، توں ایہناں ساریاں زمیناں دی مالک

ایں“ میں پیار بھرے لہجے وچ اہنوں کہیا۔

”جی؟“ اوہنے سوالیہ نگاہواں نال میرے ول ویکھیا۔

”ہاں شمو، نوں ای ایہناں زمیناں دی واحد مالک ایں، واحد مالک۔۔۔ شمو توں اوہ خوبصورت احساس ایں جنہوں میں اپنے ول دی دھڑکن وچ وسارکھیا اے۔ توں میری اوہوای منزل ایں جہدی تلاش وچ میں ورھیاں بھٹکد ارہیاواں۔ توں ای تے میری اداس، ویران تے خزاں زدہ زندگی دی بہار ایں۔ کل تک ایہہ سرو نہہ دے پھل تے ایہہ حدنگاہ تک پھیلا ہو یا فطرت دا حسن جیہڑا میری بے تابی تے بے چینی داماوانئیں بن سکاسی اج تیری رفاقت وچ اک روحانی کیف بخش رہیا اے۔ میں تینوں ہمیشہ واسطے اپنالانگا“ میں اک دم جذباتی ہو گیا ساں۔

”باؤ جی تسیں مالک او تے اسیں نوکر آں۔ بھلا کدی زمین تے آسمان وی مل سکدے نیں۔ جیہڑی گل ہوای نہیں سکدی اوہنوں کرن دا فیدہ ای کیہ اے باؤ جی۔۔۔!“ اوس اداس تے بے یقین جیہی نگاہواں نال مینوں ویکھدیاں ہو یاں کہیا۔

”پیار اُچے نیویں سارے فرق مٹا دیندا اے شمو۔۔۔ میں زندگی بھر تیرا ہواں گا“ میں پیار نال اوہدا ہتھ پھڑلایا۔

شمو دیاں نگاہواں پٹھاں جھکدیاں چلیاں گیاں۔۔۔ فیرا آسمان توں اوس پار نجانے کدی کھوج وچ سفر کرن لگ پیاں۔

اک لمحے واسطے اوہ سب کچھ بھل گیا جیہڑا میرے گرد و پیش سی۔ اوہدا خوبصورت حنائی ہتھ میں اپنے ہتھاں وچ لے کے تصور ای تصور وچ آسمان دی وسعتاں وچ محو پرواز ساں۔ مینوں ایویں لگ رہیا سی جیویں دنیا بھر دیاں خوشیاں میرے دامن وچ سمٹ آیا ہوں۔ بہار میرے چاروں پاسے محوئے رقص سی ”کاش! وقت دی دوڑ کھلور ہوے۔ ایہہ ویلا کدی نہ گزرے تے

ایہہدا خوبصورت حنائی ہتھ میں ایویں ای پکڑی رکھاں، میرے دل نے سرگوشی کیتی تے کجھ دیر مگروں اوس نے ایہوجیہی آواز نال جس وچ ہزاروں حجاب لکھاں اداسیاں تے کروڑاں امیدیاں کھکھکھناں رہیاں ہون۔ منہ پھیر دیاں ہو یاں کہیا۔

”باوجی! ہن میں جانواں؟“

میں گڑ دیاں کھلریاں روڑیاں اکٹھی کرن اچ اوہدی مدد کیتی تے اوہ گھڑا سرتے رکھ کے پنڈول جان والی پگڈنڈی تے مرگئی میں اوتھے ای کھلوتا اوہنوں اودوں تک ویکھد اریہا جدوں تک اوہ میری نظروں او جھل نہیں ہوگئی۔

فیراساں ملدے رہے بہانے بہانے۔۔۔ اتفاقاً وی تے اور ادتا وی۔۔۔ وقت گزر دا رہیا۔۔۔ تے فیرشموردی رفاقت وچ تن ماہ داعرصہ پرلا کے اڑ گیا میری چھٹیاں ختم ہو گیاں تے ہن میں واپس شہر آ رہیا ساں شمونوں سسکدا تے تڑپدا چھڈ کے۔۔۔ جس دیہاڑے مینوں واپس آنا سی اوس توں اک دیہاڑے پہلاں رات نوں شمو حسب وعدہ مینوں ملن لئی آئی اساڈیاں دوہاں دیاں اکھاں بوجھل ہو رہیا سن۔ جدائی دا خیال ای ساڈے نزدیک روح فرسائی۔

”بابو۔۔۔ توں سچ مچ مینوں چھڈ کے ٹر جائیں گے؟“ اوس سسکدیاں ہو یاں آ کھیا۔

”ہاں شمو۔۔۔ مینوں ہن ضرور جانا اے اپنی تعلیم جاری رکھن لئی پر توں فکر نہ کر میں جلد ای آ جاؤنگا“ میں اوہدیاں پلکاں خشک کر دیاں ہو یاں اوہدے ڈبڈے ہوئے دل نوں تسلی دتی۔ حالاں میریاں اپنیاں اکھیاں وی نم آلود سن۔

رات اساں دونویں دنیا و ما فیہا توں بے خبر ایک دوسرے نوں گلاں کہندے تے سندے رہے۔ جدوں کساناں دے ہلاں وچ جتے ہوئے بلداں دی گردناں وچ بنھیاں ہو یاں گھنٹیاں نے سپیدہ سحر نمودار ہون دا اعلان کیتا تے شمو نے اجازت طلب نگا ہواں نال میرے ول ویکھیا

تے کہن لگی۔

”ہن جانواں؟ صبح ہوگئی اے“

تے فیرا وہ چلی گئی مینوں آخری واری خدا حافظ کہہ کے۔۔۔ میں اپنے سینے وچ مٹھا مٹھا
درد تے اکھاں وچ ہنجولے کے شہر آ گیا۔ سچے مینوں پنڈ وچوں آئے تھوڑے ای دیہاڑے
گزرے سن کہ پنڈ وچ ہیضے دی وبادیاں خبراں آن لگ پیاں تے فیراک دیہاڑے اچانک ای
شمودی موت دی خبر نے میرے کناں وچ پگھلا ہو یا سیسہ پادتا۔ شمو مرگئی۔۔۔ پر سرو نہہ دے
پھل او سے طراں لہلہا رہے نیں۔۔۔

حق دی گل

”ہائے ہائے“ تے ”اوی اوی“ دیاں کوکاں سن کے، متھے تے چٹی پٹی بنھی ویکھ کے، سجا ہو یا منہ سامنے والے دو دندے ہوتے تے لت اتے پلتر بنھیا ہو یا ویکھ کے تسیں میرے کولوں ایہہ ضرور پچھو گے جے مینوں ہو یا کیہ اے۔ کل تک تے چنگا بھلاساں۔

میرے بھراؤ! ہو یا کجھ وی نہیں تہاڈیاں ساریاں گلاں دا جواب ایہہ وے پئی ہو یا صرف اینا جے پچھلے کچھ دناں توں ساڈے اتے ایہہ گل ظاہر ہوئی۔ پئی ساڈے وچ اک اچا تے سچا لیڈر بنن دیاں ساریاں خوبیاں موجود نیں ایہناں وچوں ساریاں توں چنگی خوبی ساڈے اپنے خیال وچ ایہہ سی بھئی ساڈے وچ حق دی گل کہن دی صلاحیت اللہ میاں نے لوڑ توں ودھ بھردتی اے۔ اسیں اپنی ایس خوبی نوں بڑا ای گھٹ ورتیا سی۔ اسیں ایہہ فیصلہ کیتا جے اگوں توں جدوں ویلا لہھیا اپنی ایس خوبی نوں جی داراں وانگوں ورتاں گے۔

ساریاں توں پہلاں تے سانوں اپنی ایہہ خوبی جگ نوں دکھاون دا موقعہ اک سینما وچ ملیا۔ فلم نویں سی تے بھیڑ بہتی سی۔ اسیں ٹکٹ لے کے اک پاسے کھلو گئے کیوں جے ہالی پہلا شو نہیں سی ٹیا۔ اپنی دیروچ اک ہٹا کٹا بندہ میرے نال ای کھلوتے ہوئے اک بندے ول آیا تے آکھن لگا۔

”کیوں باؤ جی ٹکٹ چاہیدا اے؟“ ”ضرور چاہیدا اے“ میرے نال دے بندے نے آکھیا۔ لیا کڈھ اٹھاراں روپے، پہلوان ورگے بندے نے اپنی دھوتی دی ڈب کھولیاں ہو یاں آکھیا۔

تسیں آپو ای دسو جے اوہ کیہڑا بندہ ہووے گا جیہڑا ایس طرح دیاں ”نور وپیاں دی ٹکٹ

اٹھاراں روپیاں دی، آپوای آپ ساڈے منہ وچوں نکلیا میری ایہہ گل سن کے اوہنے میرے دل تکیا جو یں بلی اپنے بلونگڑیاں نوں چھیڑن والے دل تکدی اے۔ اخیرا سیں وی تے حق دل گل کہن دی سونہہ کھاہدی ہوئی سی چپ کیوں رہندے ”بھلیا مانسا ٹکٹاں بلیک کرنا ایں، ایہہ قانون دے خلاف کم اے“ اسیں اپنے ولوں اوہنوں سمجھاندیاں ہویاں آ کھیا۔

”اوباو چپ کر کے کھلونئیں تے تنی منٹی ضائع کرا دیاں گا۔ توں قانون داماما لگنا ایں“ پہلوان ہوراں نے سانوں اتی میٹم دے دتا۔

”پہلوان جی! قانون تساڈا ساریاں دا۔۔۔“ اسیں ہالی پوری گل وی نہیں سی کیتی جے پہلوان ہوراں نے آواز دتی ”اوی پھیکیا ذرا اراں آ“

تے فیر سانوں گوشت پوست دا ٹردا پھر دا پہاڑ پھیکے دے روپ وچ آندا سیاتے اوہنے آندیا ای پہلوان ہوراں کولوں پچھیا ”کیہ گل اے استاد جی؟“

پہلوان ہوراں نے میرے ول اشارہ کر کے آ کھیا ”اوی ایں باؤ نوں بہتی ای مستی چڑھی ہوئی اے اوہ ایہدی مستی“ جیویں مستی نہیں ساڈے پنڈے تے کیڑیاں چرھیاں ہون۔ پھیکے ہو ریں اپنے ادھے تھان وچ بنے ہوئے کرتے دیاں بانہواں ٹنگدے ہوئے میرے ول ودھے۔

مینوں اینا ای دسیا جے اوہناں نے مکا چکیا۔ تے فیر پتا نہیں کیہ ہو یا مینوں انج لگا جیویں میں ہو اواں وچ اڈ دا پیاواں تے فیر اک دم کسے نے زمین تے سٹ دتا۔ مینوں دن ویلے وی تارے دس پے (مینوں ایناں یاد اے جے اوس ویلے دن ای سی) تے فیر انج لگا جیویں فوٹو گرافر فلش گناں نال میریاں فوٹو لاہندے پے نیں۔ تے فیر جس ویلے مینوں ہوش آئی تے میرے سر اتے پٹیاں بچھیاں سن۔ نک چوں لہو وگ کے منہ تے جمیا ہو یا سی۔ میں بڑا ای حیران

ہویا جے میں گھر کس طراں اپڑ گیا ساں۔ بھیریاں گلاں سن کے وی چپ رہوے گا۔
میں دل وچ سوچیا جے ارسطو حق دی گل کہن دے جرم وچ زہر دا پیالہ بلھاں نال ہس کے
لاتا سی تے اسیں تاں ہالی کجھ وی نہیں کیتا۔ حق دی گل اتھے آ کھنات ضرورت اے بھانویں
ایس دی سزا کجھ میں بھگنتی پوے۔

دوجی وری ساڈی حق دل گل کہن دے جرم دی سزا اوس ویلے ملی جدوں سانوں اپنے اک
بیلی دے گھر جانا سی تے اوہدا گھر ساڈے گھر توں بوہت دور سی۔ بس سٹاپ تے کچھ چر کھلون
مگروں بس آگئی تے اسیں بس وچ وڑ گئے۔ بس بندیاں نال نکونک بھری ہوئی سی۔ اوہدے وچ
انج مہس ہویا ہویا سی جیویں دھیر سارے چوچے پھڑ کے ٹوکرے پٹھ ڈ کے ہون۔ بس اک
سٹاپ تے کھلوتی اک زنانی بس وچ چڑھی، اوہنے کچھ نیا نیا چکیا ہویا سی۔۔۔ کوئی سیٹ وی خالی
نہیں سی۔ ساڈے اندر دالیڈر بولیا جے ایہہ کڈی نا انصافی دی گل اے جے ایہہ ہٹا کٹا تے سیٹ
اتے بیٹھا ہوے تے اوہ وچاری بال چک کے وی کھلوتی رہوے۔ اسیں بڑی شرافت نال
اوہنوں آکھیا جے توں کھلو جاوے تے اپنی سیٹ ایس زنانی نوں دے دے۔

اوہ سیٹ توں اٹھ کھلوتا۔ اسیں سمجھے جے کیڈا بھلا مانس بند اے اکووری آکھن نال ای اٹھ
کھلوتا اے پر سانوں کیہ پتہ سی جے ایس باؤ نہیں ہے ساڈی شامت اٹھ کھلوتی اے۔

بد قسمتی نال ایہہ سیٹ گیٹ دے نال ای سی۔ اوہنے سانوں ایس طرح دھکا دتا جیویں
اسیں اوہدے جدی پشتی ویری ساں۔ تے فیر ایہہ معاملہ وی انج ہویا جیویں پہلاں ہویا سی۔ نک
چوں نکسیر منہ سجیا ہویا، گٹا نکلا ہویا۔ تیجی وار ساڈے اندر دے لیڈر نے ایہہ انعام جے اک واری
ساہنوں کالج توں دیر پئی ہندی سی۔ اسیں چھیتی قدم چکدے ٹرے جان دے ساں۔ اسیں ویکھیا
پئی تن چار ساڈے اپنے ای کالج دے فیشناں مارے منڈے کڑیاں مگر ٹردے جان دے۔ اسیں

طرں دیاں آواز لاندے پئے سن۔

”سوئیٹ ہارٹ“۔۔۔ اف یہ حال۔

میں پچھوں دی اوہناں نون آواز دتی ”اے مسٹر ذرا گل سننا“ اور کھلو گئے تے بڑ بڑ میرا منہ دیکھن لگ پئے۔

”دیکھنا جناب! میں تہاڈے اگے۔۔۔ کیہ گل اے۔ ووٹ لینا ای“ میری گل سنیوں بغیر ای اک نے آکھیا۔

”بھئی گل ایہہ وے جے پڑھیا لکھیا ہو کے تسیں کوئی چنگا کم نہیں پئے کر دے۔“
”کیہڑ“ اک نے پچھیا۔

راہ جان دیاں کڑیاں نوں چھیڑنا کوئی چنگا کم نہیں اسیں اپنا فلسفہ جھاڑیا۔

"O Mr. Mind your own Business" اک نے انگریزی وچ آکھیا

”ذرا منہ سنبھال کے گل کر“ سانوں وی جوش آ گیا۔

”توں چاہنا کیہ ایس اوئے“ اک میرے دل ودھیاتے میرا گریبان پھڑ لیا ساڈے وچ پتہ نہیں کتھوں اپنی ہمت آگئی جے اسیں اوہنوں اک مکا کڈھ ماریا۔ میرے مکا مارن دی دیر سی جے اوہ تن میرے مگرانج پئے گئے جیویں کتے چھیڑھڑیاں نوں پئے جان دے نیں۔ ایس وری وی ایہو ای ہو یا۔ جیہڑا پہلاں دوواری میرے تے بیت چکیا سی۔

ہن میں کل دا منجی تے پیا ہو یا ایہہ سوچناں پیاں جے پہلیاں سٹاں نوں آرام آ لوے تے نوں سٹاں کھان جو گا زور ہو لوے تے اسیں حق دی گل کہن دی ہمت اک واری فیر کر لئے۔

مقدراں دی کھیڈ

ناہیداک وڈے سرکاری افسردی اکلے اولادسی۔ ایس لئی اوس دی پرورش بہت ای چنگے ڈھنگ نال ہوئی اوس نوں ماں تے پیو دارجھواں پیاروی ملیا۔ جدوں اوس نے بی ایس سی دا امتحان دتاتاں اوس دے گھر کئی رشتے آنا شروع ہو گئے۔ اک دن ناہیدا دی ماں دی سہیلی اوہناں دے گھر آئی تے مینوں اپنے پتر اعجاز لئی منگ لیا۔ حالے اوہدا نتیجہ وی نہیں سی آیا کہ اوہ ناہیدا اعجاز بن گئی۔

اعجاز اک چنگا، سوہناتے کماؤ پترسی۔ گھر دے سارے جی ناہیدا خیال رکھدے سن۔ کیوں جے اعجاز اک سرکاری ملازم سی ایس لئی اک سال لنگھن دا پتہ وی نہ لگا۔ ویاہ توں اک سال بعد میں اک پتر دی ماں بن گئی۔ پتر داناں آصف رکھیا گیا۔ آصف دے جمن تے سارے گھر والے خاص کر سس سوہراتے جیٹھانی بہت خوش سن۔ اوس دی وڈی وجہ ایہہ سی کہ میرے جیٹھ دی کوئی اولاد نہیں سی۔ سارے ای آصف نال انتہا داپیار کردے سن۔

ایہناں دناں وچ بہت کم ہوون پاروں اعجاز بوہتا مصروف ہو گیا، کدے رات نوں چھیتی گھر آجان دے تے کدے بہت چرکے۔ گھر وچ چھوٹیاں چھوٹیاں گلاں اتے میرے نال لڑائی شروع کر دیندے۔ اک دن مینوں اوہناں دے ایس رویے دے کارن پتہ لگا جے اوہ کسے ہور کڑی نال پیار دیاں پینگاں پارہے سن۔ حالانکہ میں اعجاز نال روح دیاں ڈونگھایاں توں پیار کردی سی۔ میں اپنے پیار وچ سانجھے داری کیوں قبول کر لیندی۔ آخر ہو یا اوہ جس دامینوں ڈر سی۔ اعجاز نے دو جا ویاہ کر لیا۔ پر ایس دی خبر گھر والیاں نوں نہ ہوئی۔

اک دن میری سس نے مینوں بلایا تے بڑے ای پیار نال پچھیا کہ اعجاز کدوں گھر آندا

تے کدوں جاندا اے؟ اوہ گھر دے کماں وچ دھیان کیوں نہیں دیندا۔

میںوں تھوڑی جہی آس ملی تاں میں ساری گل کھول کے اپنی سس نوں دس دتی۔ اوہ سن کے بہت پریشان ہوئی۔ حالے ایہہ صدمہ اوہناں برداشت کیتا ای سی کہ ایک ایکسڈنٹ وچ میرے جیٹھ تے جیٹھانی رب نوں پیارے ہو گئے۔ میری سس تے سوہرا ایہہ صدمہ برداشت نہ کر سکیا اور چار مہیناں پچھوں مینوں اکلے نوں دکھ برداشت کرن لئی چھڈ کے اگا نہہ نوں ٹر گئے۔

ہن اعجاز ہور وی شیر ہو گیا۔ اک دن لڑائی کردے ہو یاں اوس آکھیا۔ میں تینوں طلاق دینا چاہندا آں۔ دفتر جاندا ہوں اوہناں آکھیا۔ سوائے آصف دے تینوں جو کجھ چاہیدا اے لے جا۔ شا میں گھر وچ نظر نہ آویں۔

اوہناں دے دفتر جاؤں توں بعد میں آصف نوں بہت تلاش کیتا پر مینوں کتے نہ لبھا۔ آخر میں روندی ہوئی کجھ ضروری کاغذات تے روپیے پیسے لے کے گھروں نکل آئی۔ کیوں جے ہن ایس گھر وچ میرے لئی کوئی تھاں نہیں سی۔ ایس لئی میں کراچی اپنی اک سہیلی کول جاؤں دا فیصلہ کر لیا۔ کراچی پروین گھر اپڑن تے میں ساری گل اوس نوں دسی۔ اوس دکھ دا اظہار کردے ہو یاں تسلی دتی کہ جد تک تیرا دل کرے اتھے رہ۔ تیرا اپنا ای گھر اے۔

میں اپنی سہیلی اتے بھار بن دی تھاں ایک سکول وچ نوکری کر لی۔ چھوٹے بالاں نوں ویکھ کے آصف دی یاد بہت آندی سی۔ لاہور وں میری ایک دوست مینوں اعجاز تے آصف داد سدی رہندی سی۔ میرے تے اعجاز دی علیحدگی نوں لگ بھگ ستاراں ورہے لنگھ گئے سن جدوں میرا تبادلہ لاہور ہو گیا۔ میں اپنی ساری جمع پونجی نال ایک رہن لئی مکان تے سکول چلاؤں لئی گڈی خریدی۔ جس محلے وچ میں مکان خریدیا اتھے میرے پتر آصف داد دوست عاشروی رہندا سی۔ آصف اکثر اپنے دوست نوں ملن اوس دے گھر آندا رہندا سی۔

اک دن میں اپنی دوست نوں خدا حافظ آکھن بوہے تک آئی تاں اوس نے آصف وکھ کے آکھیا وکھ تینوں پتہ اے کہ ایہہ منڈا آصف اے۔ اوہ تاں ایہہ آکھ کہ چلی گئی۔ پر میری دنیا وچ اک طوفان برپا ہو گیا۔ میں کئی مجبوری کہ سامنے پتر ہوندے ہو یا وی میں اوس نوں پتر نہیں سی آکھ سکدی۔ تھوڑی دیر توں بعد آصف چلا گیا تے عاشتر مینوں پچھیا، آنٹی خیر تے ہے تسی کافی دیر توں بوہے وچ کھڑے او۔

عاشتر پتر بس ایویں ای۔

عاشتر بہت چنگا منڈا سی۔ لاہور وچ اک تھاں نوکری کرداتے شام نوں بی ایس سی دی تیاری کردا سی۔

میں عاشتر توں آصف بارے بہت سارے سوال پچھے۔ اوس دسیا کہ آصف ایک امیر باپ دا پتر اے۔ اوس دی ماں مرگئی اے۔ اوہ اپنے مترے بھین بھراواں ہتھوں بہت تنگ اے۔ پر اوس دی چھوٹی بھین بہت چنگی اے۔ پر ایہہ ہن میرے کول ای رہوے گا میں آصف لئی ایک نوکری وی لہ لئی اے۔

کچھ ای دنوں بعد آصف اپنا سامان لے کے عاشتر کول آ گیا۔ آصف نوں اتھے آئے دو سال لنگھ گئے۔ اوس فسٹ ڈویژن وچ بی ایس سی کر لئی۔ پر ہن اوہ دن بدن سکدا ای جا رہیا سی۔ عاشتر نے مینوں دسیا کہ آصف نشہ کردا اے۔ نشہ کردے اوس نوں تن ورہے ہو گئے سن۔ نشہ اوس ویلے توں کردا اے جدوں اوہ ہوٹل وچ رہندا سی۔ میرے کولوں آصف دی ایہہ حالت دیکھی نہ جاندی سی۔ آخر میں اپنے بارے سارا کچھ عاشتر نوں دس دتا۔

دو جے دن میں سکولوں پر تے تے ویکھیا آصف بے چینی نال میرے گھر دے سامنے ٹہل رہیا اے۔ میں اوس نوں بلائے بغیر اندر چلی گئی۔ تھوڑی دیر مگروں بوہا کھڑ کیا۔ میں بوہا کھولیا تے

آصف سیدھا اندر آ کے میرے گلے لگ بالاں وانگ رون لگ گیا۔ میں وی اوس نوں چپ نہ کروایا۔ تاں جے اوس دے من توں بھار لہہ جاوے۔

آدھے گھنٹے توں بعد جدوں اوس دامن ہولا ہو یا تاں اوس آکھیا، امی! پنج سال ہو گئے نیں اتھے رہندے ہو یاں۔ تسی مینوں پہلے کیوں نہیں دسیا۔ تہاڈا آصف اندروں ٹٹ چکیا اے۔ ابو کہندے نیں کہ توں وی اپنی ماں وانگ مر کیوں نہیں جاندا۔ تاں جے میری پریشانی کجھ تے گھٹ ہووے۔ امی تسی مینوں اپنے نال لے کے کیوں نہیں گئے؟ میں تہا نوں بہت یاد کردا ہوندا ساں۔ ہن تاں تسی کتے چھڈ کے نہ جاؤ گے۔ اوہنے ہو روی بہت ساریاں گلاں کیتیاں۔ تے فیر میں روندے ہو یاں ایہہ آکھ کے آصف نوں گلے لالیا کہ ہن چھڈ کے تینوں کتے نہیں جاواں گی۔

ہن آصف تے عاشر میرے کول رہن لگ پئے۔ آصف نے دسیا کہ عاشر دے ماپے بھارتی فوج دی گولہ باری وچ شہید ہو گئے نیں۔ تسی ایس نوں وی اپنا پتر بنا لو۔ میں دوہاں نوں گلے لالیا۔ میں اپنے دو پتراں نوں پا کے بہت خوش سی۔

آصف حالے تائیں چوری چھپے نشہ کر داسی۔ ہن حالت اوہدی ایہہ سی کہ اوہ سہارے توں بغیر کھڑا وی نہیں سی ہو سکدا۔ میں عاشر نال آصف دے علاج دی گل کیتی تے آصف نوں علاج لئی راضی کر لیا۔ میں سکول توں تن مہینے دی چھٹی لئی تے آصف دے علاج لئی اوہنوں لے کے ہسپتال آگئی۔ اوہ تن مہینے ہسپتال رہیا۔ میں وی اوس دی چنگی طرح دیکھ بھال کیتی۔ تین مہینے پچھوں اور صحت مند ہو کے گھر آیا۔ گھر آیاں حالے اک ہفتہ وی نہیں سی لنگھا کہ آصف مینوں اخبار ویکھیا تے آکھیا، امی ایہہ پڑھو۔

سیڈھ اعجاز تے اوہدے پتر نوں نامعلوم لوکاں قتل کردتا اے۔

میںوں سمجھ نہیں سی آرہی کہ میں کیہ کراں؟ آخر اعجاز آصف دا پیوسی۔ میں آصف تے عاشق نال اعجاز دے گھروں چلی۔ گھروچ ات دی بھٹرسی۔ بھٹروچوں اک کڑی دوڑ ہوئی آئی تے آصف دے گلے لگ کے رون لگ پئی۔ ”بھائی ساڈی دنیا تباہ ہوگئی۔ بھراتے ابو میںوں چھڈ کے چلے گئے“۔ آصف اوس نوں تسلی دتی تے فیر سائرہ نوں میرے بارے دسیا۔

میں سائرہ نوں لے کے اعجاز دی میت کول گئی۔ اج اوہ شخص میرے سامنے سی جس دے نال میں ساری حیاتی لنگھا دتی۔ اوس دیاں کھلیاں اکھاں کسے دی اڈیک وچ سن۔ ایہہ ویکھ کے آپ مہارے میریاں اکھاں وچ اتھر و آ گئے۔

سائرہ میںوں دسیا کہ ابو تہانوں بہت یاد کردے سن۔ میں سائرہ، آصف تے عاشق نال بہت خوش ساں۔ ایک سال بعد میں عاشق داویاہ سائرہ نال تے آصف دا اپنی سہیلی دی دھی رضیہ نال کردتاتے ہن اپنیاں خوشیاں نال راضی خوشی زندگی دے دن پورے کر رہی آں۔

سدھراں ماری

ایہہ فوٹو رضیہ دی منگنی دی اے۔ رضیہ شرمائی ہوئی نمھا جھیا ہا سا بلھیاں اتے سجائی، نیویاں نظر اں کیتاں ہوئیاں بہت ای سوہنی لگ رہی سی۔ علی رضیہ ول ویکھ کے ہس رہیا سی۔ ایہہ فوٹو اوس ویلے کچھی گئی سی جدوں علی نے منگنی دی مندری رضیہ دے گورے گورے ہتھ دی کوئل تے نازک انگلی وچ پائی۔ رضیہ دی حیاتی دی شاید ایہہ پہلی تے آخری خوشی سی۔ کیوں جے رضیہ ہمیش ای ساڈے نال اپنی بد قسمتی دارونا روندی سی۔ ہمیش آکھدی ”میری قسمت ہمیشہ مینوں ہر ادیندی اے۔ جیویں شیشہ پتھر نال ٹکڑا کے چور چور ہو جاندا اے ایویں ای میری حیاتی وی شیشے وانگ بد قسمتی دے پتھر نال کھیہ کھیہ کے دن بدن مکدی جا رہی اے۔“

رضیہ اپنے طالب علمی دے زمانے وچ ہمیش اپنیاں کلاس فیلوز توں اگے نکلنا چاہندی سی۔ پر کسے نہ کسے کارن اوہ اچھیا نہ کرسکی جیویں پچھلے سال نویں جماعت دے شروع وچ ای اوہنے کلاس وچ فسٹ آن لئی ات دی محنت شروع کردتی۔ پر امتحاناں توں ایک مہینا پہلاں اوہ اپنی بیمار ہوئی کہ کتاباں تاں اک پاسے اوس دے بچن دی امید وی ختم ہوندی جاپی۔ پر جدوں امتحان مک گئے تاں ہولی ہولی اوہدی صحت بحال ہوئی تے کلاس وچ اوہ اٹھویں نمبر تے آئی۔ ایویں دسویں جماعت دے امتحان ویلے ٹائی فائیڈ بخار پاروں اوہ صرف فسٹ ڈویژن ای حاصل کرسکی۔ جس پاروں اوس داڈاکٹر بنن داسفنا ادھ وچکارے ای رہ گیا۔

رضیہ دے اباے اوس نوں مڑتوں محنت تے جتن کردی پریرنا دتی پرہن اوہ بہت بددل ہو چکی سی۔ اوس اپنے پیونوں تاں کوئی جواب نہ دتا پر مینوں آکھن لگی، ”محنت کرن دا کیہ فائدہ؟ کوئی نہ کوئی آفت میرا رستہ ڈک لوے گی۔ میری تاں قسمت وچ ای ہار لکھی ہوئی اے۔“ پتہ نہیں

اوبدے لہجے وچ اپنی تلخی تے مایوسی کتھوں آ گئی سی۔ تے فیر اوہنے سائنس چھڈ کے انٹرویچ آرٹس دے مضمون پڑھنے شروع کردتے۔ اوہنے کالج دیاں ہم نصابی سرگرمیاں وچ حصہ لینا شروع کیتا۔ ہر وار فسٹ انعام لین لئی محنت کردی پر ہمیشہ تیسرے یاں چوتھے نمبر اتے آندی۔ حالانکہ اوبدی محنت تے دعا ہمیش پہلے انعام لئی ہوندی سی۔ اوہ آ کھدی ”میرے وچ خود اعتمادی دی گھٹ اے۔“ فیر آ کھدی، ”اعتماد تے ہے پر لگدا اے محنت پوری طراں نہیں ہوئی۔“ فیر آ کھدی، ”ایس وچ میرا کوئی دوش نہیں میری قسمت ای میرا ساتھ نہیں دیندی۔“ فیر اوس نے ایہناں سرگرمیاں وچ حصہ لینا چھڈ دتا تے صرف پڑھائی ول توجہ دینا شروع کیتی۔ جد کدی میں اوس نوں کسی مقابلے وچ حصہ لین لئی آ کھدی تاں کہندی، ”یار دعا اے میری کہ کوئی میرے وانگ ہارے نہ، جو کوشش کرے اوہوجت جاوے تے جس دے مقدر وچ ہار لکھی ہوئی اے، اوہنوں جتن کرنا ای نصیب نہ ہووے۔“ ایہہ گل میرے سمجھوں باہر سی کہ رضیہ نے اوہناں چھوٹیاں چھوٹیاں گلاں نوں ایہناں وڈا کیوں بنا لیا اے تے ہر گل وچ ہار جت کتھوں آ جاندی اے۔

رضیہ فسٹ ایئر وچ پڑھدی سی جدوں علی پہلی وار اپنے گھر والیاں نال ساڈے گھر آئے۔ علی مامے دا وڈا پترسی تے اوہ ہنئے ہنئے برطانیہ توں پاکستان شفٹ ہوئے سن۔ فیر اوہ اکثر ساڈے گھر آندے تے رضیہ نال دھیڑ ساریاں گلاں کردے۔ بھانویں اوہ خوش مزاج، ہمدرد تے ملنسار سی پر رضیہ ہمیشہ ہار جیت دیاں ای گلاں کردی۔ علی اوس نوں بہت سمجھان دا جتن کردا رضیہ ہمیشہ ایہوں جواب دیندی ”میرے مقدر وچ کتھے کہ مینوں میری سوچ مطابق سب کچھ مل جاوے۔“ اوہ گل کردی انج جا پدی سی جیویں اپنے اتھرواں نوں ڈکن دا جتن کر رہی اے۔ کچھ چر بعد علی نے رضیہ نوں اپنے رنگ وچ رنگ لیا۔ ہن اوہ علی ول پیار بھریاں نظراں نال تکن لگ پئی۔ فیر اوہناں دی منگنی ہو گئی۔ اوہ اوس دن بہت خوش سی آ کھن لگی۔ ”مینوں ایہہ اک سفنا لگدا اے۔“ اوہ دن

وچ کئی وار اپنے آپ نوں شیشے وچ ویکھدی تے کہندی ”رب نے مینوں کناں سوہنا روپ دتا اے میرا کدی وی ایس ول دھیان ای نہیں گیا۔“ مینوں اگوں جواب دیندی، ”ہاں رضیہ رب تینوں بہت خوب صورت بنایا اے علی کولوں کیوں نہیں چکھدی۔“ ایس گل تے اوہ ہس پیندی۔ ہسن دی عادت وی اوہنوں ہنے پئی سی ایس توں پہلاں اوہ صرف اپنیاں سوچاں تے خیالاں وچ ڈبی رہندی سی۔

ایہناں دناں وچ رضیہ دی سچی بانہہ وچ پیڑ ہونا شروع ہوئی۔ پہلے ایہہ پیڑ مٹھی مٹھی سی تے بعد وچ ایہہ تیز ہوندی گئی۔ ایس دے نال نال اوس نوں بخار وی رہن لگ پیا۔ فیرا کہ اجہیا موقع آیا کہ درد گھٹ کرن والی گولیاں دا اثر وی مک گیا تے بخار وچ وی اوہ سڑدی جاپی۔ تے فیر علاج لئی اک ڈاکٹر توں دو جے ڈاکٹر ول تے اک ہسپتال توں دو جے ہسپتال اوہنوں لے کے گئے پرکتوں وی اوہنوں آرام نہ آیا۔ پیڑ تے بخار پاروں اوہ علاج لئی ساڈیاں منتاں کردی۔ اوہ ڈاکٹر ول حسرت بھریاں نظراں نال ویکھدی تے جدوں کدے کسے ڈاکٹریاں نرس نال لڑدی تے آکھدی، ”تسی لوگ پتھر کیوں ہو گئے او۔ اتھے ہر پاسے پتھرای پتھر نیں۔ ایہناں پتھراں نال ٹکڑا ٹکڑا کے میری حیاتی دادیوا جھدا جا رہیا اے“ تاں اسیں بے بسی دے عالم وچ اوہ دے ول ویکھدے۔ بیماری نال لڑدے لڑدے ہن اوہ بہت کمزور ہو گئی سی۔ فیرا کہ دن اوہ ہار گئی تے اسیں چپ چاپ ہاری ہوئی رضیہ نوں لے کے لمے پنڈھ توں بعد گھر پر تے۔ جیوں ورھیاں دا پنڈھ کٹن توں بعد کوئی راہی ناکام گھر پر تیا اے۔ اوہنوں مٹی دے حوالے کر دتا گیا تے اسیں اوہدی یاد دیاں گوڑیاں مٹھیاں گلاں یاد کرن نوں باقی رہ گئے۔

اوہدی ایہہ ایہہ فوٹو کئی سوہنی اے، اوہنے ایہہ فوٹو کئی وار بیماری دی حالت وچ وی ویکھی تے میرے ول ویکھ کے آکھیا، ”یار! ایہہ سب سفناتاں نیں۔ سفنا ای نہ ہووے میرے قسمت دا۔ پتہ نہیں میرے مقدر وچ کیہ اے ہار یا جت“ تے فیر میں تے رضیہ گلے گلے کے اک ان ڈٹھے خوف پاروں رون لگ پیندے۔

فلمیریا

پرانی اکھان اے بھئی گدڑ دی موٹ آوے تے اوہ شہرول نسدا اے۔ خورے ایہو گل سی
یاں کچھ ہو راک رات روٹی ٹکرتوں بعد ساڈی مطالعے دی حس اچن چیتی جاگ کھلوتی رات دے
ویلے سارے لوکی سوندے نیں ایس لئی سانوں ایس حس دے جاگن تے ڈاڈھی حیرانی ہوئی۔
بہوں تھپیاں تے لوریاں دیتاں پر ایہہ کالے ناگ وانگوں شوکراں مار دی ای رہی۔ اخیر سانوں
تاکڑی وچہ لمیاں پیناں کتاباں وچوں اک کتاب نوں تکلیف دینی پئی۔ کتاب دا گھٹا جھاڑ کے
دوچارورقے پھرو لے تے ساڈی نظراں اک مضمون نوں گھٹ کے انج چھپا پالیا جو یں کوڑ کرلی
چھیتزنوں پاندی اے اے دوچار سطر اں ای پڑھیاں سن کہ اچن چیتی سادی نظراں ایہناں شبداں
تے چاٹی اُتے مکھن وانگر جم گئیاں۔ لکھیا ہو یا سی ”دنیا اک سٹیج اے تے ایس جگ دے سارے
بندے ایہدے کردار۔ اک دیہاڑے پردہ ڈگ پوسی تے فیر۔۔۔۔۔“ تے فیر ایس توں اگلا
منظر اسیں ویکھنا وی نہیں چاہندے ساں۔ ساڈی دلچسپی تے بس ایہتھے تیکر ای سی۔ کتاب دی پوتھی
اپنا کم وکھا چکی سی۔ مطلب ایہہ بھئی ساڈی مطالعے آلی حس خراٹے خراٹا پئی لیندی سی۔

جداساں آپ خراٹے لین لئی منجی اتے لے پے تاں خورے کتھوں ساڈے دل، دماغ،
کلیجی، گردیاں، پھپھریاں تے آندراں اک جلوس دی شکل وچہ ساڈے اگے گھیرا پالیا۔ ایہہ جلوس
نعرے لالا کے سانوں طعنے معنے مار رہیا سی پئی جگ وچہ آ کے ہن تیکر کچھ نہیں کھٹیا۔ اوڑک
اساں ایہہ سوچن تے مجبور ہو گئے جو ایہہ دنیا اک سٹیج اے تے جگ دے لوکی ایہدے کردار۔
مطلب ایہہ پئی اسیں سارے اداکار آں۔ ایہہ سوچدیاں ای اساں اک لمی تاری لائی تے تخیل
دے دریا وچ ڈونگیاں ڈونگیاں ٹوبیاں مارن ڈہ پے۔۔۔ اداکار، ہیرو، گھبرو، زور آور تے طلاں

والا سوہنا جوان مرد۔ ہیر و داخیال آندے ای مکھ وچہ چونڈیاں وڈھدا اک ہورناں ڈھلکاں مارن لگ پیا۔۔۔ ہیر و ن، گنے دی پوری، مصری دی ڈھیلی، شیشے ورگا جتہ، سڑکاں توں لمیاں زلفاں، تے ایس توں اگے اسیں کجھ نہ سوچ سکے کیوں جے دھمی دا کٹر بانگاں پیادینا اسی تے ہن سانوں نہاناوی سی۔

پراوہ سویر ساڈی پھوہڑتے کوچھی حیاتی وچ اک نواں تے نو یکلچا چانن لے کے آئی سی۔ اسیں ہن ہیر و بناں گے آؤندی بھلک دے ٹم ٹم کر دے تارے۔ ہن ساڈی ساری چندسگوں ایہہ ساری خدائی اک فلم بن چکی سی تے اسیں ایہدے ہیر و۔

اساں اپنا کلم کلا بہترین سوٹ کڈھ کے گل پایا تے شیشے اگے کھلو کے اک خاص پوز دتا شیشے دے اندروں اک واج جیہی آئی جو یں کسے نے آکھیا ہووے دھر پھٹے منہ پراسیں ایہہ واج سنی ان سنی کردتی۔

گھر دے وسنیک ساڈے ایہناں طور طریقیاں تے ڈاڈھے حیران تے پریشان سن۔ اساں جیہڑے بے ڈھنگ لیڑیاں وچ بہوں پھدے ساں ہن ڈھنگ نال رہن لگ پئے نے ایہدے نال کئی تمیز دار لوکی ساڈے نال خوا مخواہ دی کاؤڑ کھان لگ پئے جو یں جد کوئی سودائی اپنا گلماں سی لیند اے تاں اچے شملے والیاں نوں اپنے پگڑاں دی پے جاندی اے۔ ہن ساڈی مت وچہ ساڈی شخصیت دا ایہہ ویر و اسی:

ہیئر اسٹائل۔۔۔ وحید مراد جیہا، ٹورتے واج۔۔۔ محمد علی جیہی، نک تے اکھاں۔۔۔ ندیم جیہیاں، بڑھکاں تے ڈھلکاں۔۔۔ سلطان راہی جیہیاں، بدمعاشی تے برچھا گردی۔۔۔ اسلم پرویز جیہی، بول چال دا لہجہ۔۔۔ مصطفیٰ قریشی ورگاتے ہاسا مخول (شکل نہیں)۔۔۔ رنگیلے ورگا۔ تے فیر اسیں ایہہ خوبیاں حاصل کرن لئی سردھڑدی بازی لادتی۔

اوہناں دناں وچ ساڈی ٹنڈسی۔ جویں ہاڑ دی تازی فصل کئی ہوندی اے۔ ایہہ ٹنڈ منڈ جیہا میدان ویکھ کے ساڈا دل خون دے ہنجور وندا۔ پراگلے ای سسے جدوں اسیں اپنی دھون اتے ہتھ پھیر دے تے کتکٹا ریاں ہون لگ پیندیاں تے اسیں فیر ہسن لگ پوندے۔ والاں دی بڑھوتی لئی ہن اساں دیہاڑی وچ پنچ واری تیل وچہ عرق گلاب ملا کے سردی مالش کردے ہاں۔ اساں اے تیکر کوئی اجیہا کم نہیں کیتا بھئی جدے نال نک کٹیندی ہووے۔ پر فیر وی خورے کیوں ساڈے چہرے اتے نک بس اپنی کواے کہ بہوں گھوہ نال ویکھتے تے دسری اے یا فیر ٹوہ ٹوہ کے لبھنی پوندی اے۔ خیر ایہدے نال کوئی خاص فرق نہیں پوندا کیوں جے سلطان راہی تے ادیب دا ہتھ وی نک ولوں تنگ ای اے۔ پر کیوں جے اسیں نک ولوں ندیم دسنا چاہندے آں ایس لئی وڈے چراں تیک اک چمٹے نال صبح شام نک کھچدے رہے۔ انج کیتیاں نک تے تاں کوئی اثر نہ ہو یا ہاں اوہ چمٹا گھسیاں گھسدا یاں چمٹی ضرور بن گیا۔ اخیر بڑے وچاراں پچھوں اسیں اک سنگی بیلی نوں ایس گل تے راضی کر لیا بھئی اوہ ساڈی نک وچ نکیل پا کے روز اک دو کوہاں تیک کھچیا کرے گا۔ اسیں اوہنوں ایہہ لالچ دتا سی کہ ہیر و بنن مگروں اسیں اہنوں اپنی ہر فلم وچ ہیر و بن دا بھرار کھیا کراں گے۔ نکیل پا کے کھچن نال نک کجھ لمبی ہوتے جاندی پراگلے ہی دیہاڑے جماعت وچ ماسٹر جی دے حکم تے لکیراں کڈھن نال فیر او سے قد تے جاہندی۔ مطلب ایہہ پئی فیر پکوڑے جیہی نک۔

ساڈی واج فن لئی بس اتھے تیکر ای کم سکدی اے جو ایہنوں ڈریکولادے کسے سین لئی ساؤنڈ ایفیکٹ (Sound Effect) دے طور تے وجایا جاسکے۔ ایس کر کے اساں اپنی واج نوں مٹھی تے تکھی بناون لئی نمک دے غرارے شروع کردتے۔ اک دو واری انج ہو یا کہ نمک دی تھاں بھل کے سرف پا بیٹھے۔ پر ایہدے نال نقصان نہیں سگوں فیدہ ہو یا۔ کیوں جے انج

پھیپھڑے چنگی طرحاں دھل کے صاف ہو گئے تے واج وی نکھر گئی۔ واج نوں سر یلا کرن لئی اسی روز اک کورے گھڑے وچہ منہ پا کے انگریزی راگ وچ بابا بلھے شاہ دی کافی گاؤندے ساں اک دوواری کم کسوتا ہو گیا۔ اوہ ایس طرحاں کہ اسیں اپنا سر گھڑے وچہ پھنسا بیٹھے برادری دے اک سیانے بندے ٹوکے پھڑیا تے سارے گھر آلیاں نوں پچھن لگا بھئی بندہ۔ بچاؤنا اے یاں گھڑا؟ اسیں اک چیک ماری تے گھڑے سمیت او تھوں نٹھ کے جنگل وچ جاوڑے۔ تدتوں اساں ہن گھڑے وچہ نہیں اتھے کھوہ وچہ منہ پا کے روندے۔۔۔ ساڈا مطلب اے گاؤندے ہاں۔

سانوں اپنی ٹورتے دھیان دین دی کوئی خاص لوڑ نہیں کیوں جے ساڈی کچھاں وچ پھوڑے تے تلویاں وچ کنڈیاں دے پھٹ نیں ایس واسطے ٹور بہوں چنچل تے باوقار اے۔ ساڈا اپنڈا اجیہا بے ڈول اے پئی ڈاچی وانگوں ایہدی وی کوئی کل سدھی نہیں۔ جتھے دی بے ڈولی دا اندازہ ایہتھوں ای کر لو جو ہن تیکر کسے درزی ساڈی تسلی نہیں کرائی۔ کدے جھگا بوری ورگا کھلا ہوندا اے تے کدے ستھن میانی توں اپنی سوڑی کہ دو پیر چلن لئی تن واری ڈگنا پیندا اے۔ ایہناں ای گلاں توں روز دیہاڑے درزی نال سیا پاپیا رہندا اے۔ اوہ مسکین نمائی جی صورت بنا کے آکھدا اے ”حضور! نہ تے تہاڈا کپڑا گھٹیا ہوندا اے تے نہ ای اساں گھٹ تجربے کار آں۔ بس جناب ہو راں دا بدن ای کجھ اجیہا کولا اے پئی سیندے ہوئے اسیں وی گھسن گھیری وچہ پے جاندے آں کہ اسیں سوٹ سیندے پے آں یاں کھوہ وچہ موٹر سائیکل چلا رہے آں“ کیوں جے ہیر وکلین شیوا می چنگے لگدے نیں ایس لئی اساں مچھاں تے وی استرا پھرا دتا اے ہن ساڈے نقشے اتے پکاں تے بھنواں توں اڈ کوئی وال نیوں دسداتے دوروں انج جا پدا اے جو یں چھلے ہوئے تیرے تے کشیدہ کاری کیتی ہووے۔

اج کل دیاں فلماں وچ ہیر و نوں وی ہیر و ن دے نال نال نچنا پوند اے۔ پرسا ہنوں ناچ

سکھن لئی کوئی استاد پھڑن دی لوڑ نہیں کیوں جے ساڈے گھر دے ویہڑے وچہ کھلوتے ہوئے
توت دے درخت اتے ڈیو آں دا اک چھتہ اے ایہہ سمجھو کہ ایہہ ڈیہوای ساڈے استاد نہیں۔
روز اک بھونڈ پھڑ کے اوہنوں شلوار وچ سٹ لیندے آں تے فیر ڈانس ہوندا اے پئی کوئی
کلاسیکل یا ڈسکو ڈانسروی کیہ کردا ہووے گا!

اسیں ایس گل تے ڈاڈھے خوش آں جو ساڈے اندر ہیرو شپ دا جذبہ تے ساری
صلاحیتاں موجود نہیں جیہڑے لوکی سانوں اج ٹوکاں تے ٹکراں مار دے نیں اوہواک دیہنہ
ساڈیاں فلماں ویکھن لئی لمیاں لمیاں لیناں وچ لگ کے دھکے کھاؤں گے۔ ایہہ جیہڑیاں
خامیاں اسیں اتھے دسیاں نیں اوہ بہوں معمولی نیں۔ تساں آپے ای سوچو پئی جدوں اک ہیرو
لمیاں لمیاں مچھاں آ لے تے فری سٹائل دے ماہر لونوں اوہدے چچیاں سمیٹ مارکٹ کے نسا
سکدا اے تے فیر اوہ اجیہیاں نکلیاں نکلیاں خامیاں دی پرواہ کیوں کرے۔ اسیں آؤندے ویلے
توں مایوس نہیں آں۔ اے سانوں کوئی آفر نہیں ہوئی تے جس دیہنہ سانوں کوئی چانس مل گیا اوہ
دیہنہ مالن برانڈو، گریگری پیک، راجرمور، چرڈ برٹن تے عمر شریف دے عروج دا آخری دیہنہ
ہوسی۔

سوچن دیاں گلاں

سجنوتے مترواک واری اک وڈھی عمر دا بندہ کسے راہ توں لنگھ رہیاسی۔ اوہدا لک جھک کے کمان وانگوں کبا ہو گیا سی۔ کسے اتھرے جوان نے بابے دے نال ٹھٹھا کر دیاں آکھیا۔ بابا اے کمان کتھوں لئی جے تے کنے پیسے دتے سن۔ بابے نے منڈے دی گل نوں بڑے پیار نال جواب دے کے ٹال دتا۔ بابے نے آکھیا بچیا ایہہ کمان وقت دیندا اے تے ایسی دی قیمت صرف ذمہ داری اے۔ جیہڑی رسید بن کے باقی دی حیاتی نال جڑ جاندی اے مقصد ایہہ کہ تھوڑی دیر دے ای بعد ایہہ کمان تینوں وی پسیاں توں بغیر ای لبھ جاوے گی۔

ویروتے بھراؤ کدی کسے دے نال اوہ ٹھٹھانہ کرے۔ جہدے نال اوہدے دل دا شیشہ ٹٹ جاوے۔ تے ناں کدی اپنے توں امیر نوں ویکھ کے تے سرٹ جائیے کہ اوہ حسد بن جاوے۔ تے ساڈے ستھرے عملاں نوں وی تباہ کر دیوے۔

اج دا زمانہ سائنس تے کمپیوٹر دا زمانہ اے۔ اہدے وچ انسان دی قیمت پاکستان روپیہ وانگوں گھٹ ہو گئی اے۔ جتھے زمیندار اکرن لگیاں اک بندہ ہل چلاؤن لئی تے دو جا سہاگے لئی تے تیسرا بندہ ایہناں ساریاں بندیاں تے ڈنگراں دی خوراک لئی لوڑی داسی۔ او تھے ہن اک بندہ اپنے گھر وچوں کھانا کھا کے تسلی نال کھیتاں وچ جاندا اے تے ٹریکٹر نال اک گھنٹے وچ اگے نالوں ودھ کم کر کے پچھے مڑ آندا اے۔

رب نے ایہہ ساریاں چیزاں انسان دے فائدے لئی بنائیاں نیں۔ پر حضرت انسان اوہناں چیزاں نال بڑا غلط ورتارا کر دا اے بجلی نوں لے لو ایہہ تے بنی پئی گھراں وچ چانن کرے گی کارخانے ترقی کرن گے تے ساڈی سوچ وچارا گے ودھے گی۔ پر بجلی بناون والے نے ایہہ

تے سوچیا وی نہیں ہوناں پئی ایدھے نال بندیاں نوں ماریا جاوے گا ایہدی سہولت توں پٹھا فائدہ لے کے لوگ بے ہودہ تے گندی فلم دے رواج نوں عام کر دین گے۔

دوستوں ایہناں کماں توں بچن لئی کون تدبیراں سوچے گا۔ کنے آن کے ساڈے بے چین دماغ بدلنے نیں۔ تے کون ساڈے اکھڑ معاشرے تے زبان نوں سدھیاں کرے گا۔

جے اج وی اسی اپنے گھر محلے تے ملک واسطے چنگانہ سوچیا تے دنیا سانوں پیراں ہیٹھا دے کے بہت اگے ودھ جاوے گی۔ وقت صرف اوس بندے دا ساتھ دیندا اے جیہڑا وقت دے نال نال چلے۔ بے وقت چلن والیاں نوں وقت بے وقت مار دیندا اے۔ اوہ اپنی رہتل نوں قیامت تک نہیں بدل سکدا۔

اسی اپنی برادری وچ پڑھے لکھے جانے جاندے آں تے سانوں وی ایہہ سوچنا چاہید اے پئی ایہہ برادری ساڈے کولوں کیہ امیدیاں لائی بیٹھی اے بھائیو ایہہ لوگ ساڈے کولوں اخلاقی تے سوہنے ورتارے دے امیدوار نیں۔ تے ساڈا ایہہ فرض بند اے کہ اک پڑھے لکھے انسان دے ناتے اسی لوکاں نال چنگے اخلاق نال پیش آئیے بزرگاں نال کدی ٹھٹھانہ کریے۔ کدی بے ایمانی داپلہ پھڑ کے کامیابی تک جان دا چار انہ کریے۔

جسے اسی وی چوری چکاری تے مارتاڑ دے کھنڈ کار بن جائیے تے انپڑھ بندہ تے ساڈے نالوں لکھاں درجے چنگا اے۔ جیہڑا ماں نوں جنت جان کے سیوا کردا اے جیہڑا نہ تے شہر اوندا اے تے ناں اوہ روز دے روز کنڈیکٹراتے ہا کراں نال پھڈے پاندا اے۔

سجنوں تے متر و خدا تعالیٰ دے اگے ہتھ بن کے عرض اے کہ اوہ ساہنوں ماڑیاں کماں توں بچن دی ہمت تے سوچ دیوے تے ایمان دی مضبوطی دیوے۔ آمین!

Laghraan By Ghulam Murtaza

اکھراں دی رنگی پینگھ

مشاہدے دی اکھ نال ویکھیا جاوے تاں نفسا نفسی دے ایس دور وچ وقت دی پابندی تے قدر کرن والے لوگ بوہت گھٹ نظر آؤندے نیں تے کجھ لوگ وقت دی اہمیت نوں اپنے ذہناں اُتے سوار کر کے چانن ونڈ دیاں لکھیاں توں سواد لیندے نیں۔ وقت نوں کجھ لینا ای سیانف ہوندی اے۔ اج دے سسے وچ غلام مرتضے ہوریں ایہناں لکھیاں نوں اپنے اکھراں راہیں اک جدت بھری نویکلنا نال جوڑ دے ہوئے دکھائی دیندے نیں۔ جس طراں غزل دے ہر شعر وچ وکھرا وکھرا موضوع تے سواد ہوندا اے ایسے طراں غلام مرتضے ہوراں دی کتاب ”لغراں“ وچ دو سواداں نوں زیر بحث لیاندا گیا اے۔ جیہدے وچ اک شاعری دا تے دو جا کہانی دا سواد اے۔ میرے خیال وچ اوہناں نے ایہہ جتن تے آہر پڑھن والیاں دی دل چسپی نوں ودھاؤن لئی کیتا اے۔ ایہہ گل وی سچ اے کہ پڑھن والے ناولاں تے داستاناں دیاں موٹیاں موٹیاں کتاباں پڑھ کے اکتا جاندے نیں۔ جیہدی وجہ پاروں پڑھن والیاں وچ مطالعہ دار تھان گھٹ ہور ہیا اے۔ غلام مرتضے ہوراں نے پڑھن والیاں دی دل چسپی نوں دو آتشہ کرن لئی ایس کتاب وچ قلم راہیں جیہڑا جتن کیتا اے اوہ قابل تبریک ہوون دے نال نال اک اچھوتا کم اے۔ اوہناں دی کتاب ”لغراں“ میری ایس گل دی وضاحت کردی اے۔ کہ ایس کتاب دے پہلے حصے وچ اکھراں دیاں شاخاں نوں خوشبو نال ونھیا گیا اے تے پڑھن والیاں نوں اپنے اندر ایہناں شاخاں دی خوشبو چار چوہیرے کھلری ہوئی جا پدی اے۔ کتاب دے دو جے حصے وچ کہانیاں راہیں ایس معاشرے وچ وسن والیاں دے ذہنی تے قلبی مسائل نوں اُگھیریا گیا اے تے رہتل نال جڑے ہوئے ثقافتی فقدان دے نال نال سماج وچ جنم لین والے ثقافتی پہلوواں نوں وی سامنے لیاندا گیا اے۔

میری دعا اے کہ ایس کتاب دی اشاعت پنجابی ادب داماں تران ودھان داسبب بنے۔ آمین

اشرف اشعری